

TRABZON'DA YOK OLAN DOKUMA SANATI: “KETAN”*

Nazmiye AYDIN**

ÖZ

Trabzon bezi olarak bilinen keten dokumalar eski dönemlerden beri Trabzon'un yakın ve uzak şehirlere ihraç ettiği başlıca dokumalar arasındaydı. Yazılı kaynaklarda Trabzon'dan Batum'a kadar olan Doğu Karadeniz sahil şeridinde yaşayan halkın MÖ 5. yüzyılda dahi dış ülkelere keten kumaş ihraç ettikleri, keten kumaş üretiminde yaygın ünlerinin olduğu bilinmektedir. Köylerde yetiştirilen, halkın önemli geçim kaynaklarından biri olan kendirden, şehirde keten bezi, ketan bezi veya yörede forotiko adıyla bilinen dokumalar yapılmış, bu dokumalar tüccarlar tarafından başka şehirlerde satışa sunulmuştur.

Bu çalışmada basılı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, geçmişte Trabzon'da yapılmış, halkın önemli bir geçim kaynağı olan ketan dokumacılığının tarihçesine yer verilmiş, Trabzon ve ilçelerinde yapılan saha çalışmasında ketan dokumacılığı konusunda günümüze ulaşmış iplik, dokuma tezgâhları, dokuma kumaşlar ve bu kumaşlardan yapılmış giysilere ulaşılmış, Trabzon'da ketan dokumacılığının Türk tekstil tarihindeki yeri ve ekonomik açıdan önemi ortaya konmuş, ketan dokumacılığının yörede yeniden bir geçim kaynağı olması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Keten, ketan dokumacılığı, ketan giysiler,

THE ART OF WEAVING DESTROYED IN TRABZON: “LINEN”

ABSTRACT

Linen fabrics, known as the Trabzon diapers, were among the major weavings that were exported to nearby and far cities since the ancient times. In the written sources, it is known that the people living in the Eastern Black Sea coast from Trabzon to Batumi exported their flax fabrics to foreign countries even in the 5th century BC, and they had widespread fame in the production of linen fabrics. Some of the important livelihoods of the people are grown in the villages, the linen cloth in the city, the ketan cloth, or known as *forotiko* weavings in the region. These textiles were sold by merchants in other cities. In this study, the history of ketan weaving, as an important source of livelihood of the people produced for long in Trabzon, was reviewed according to the documents and written historical accounts. With regard to the fieldwork carried out in Trabzon

* *Gönderim tarihi: 30.05.2018. Kabul tarihi: 15.01.2019.*

** *Öğr. Gör. KTÜ Trabzon Meslek Yüksek Okulu, TRABZON. nazmiyeaydin@ktu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3358-671X*

and its districts, the study reveals and draws on the present day ketan weaving, weaving looms, woven fabrics and clothing made of these fabrics, stressing the importance of ketan weaving in the history of Turkish textile in Trabzon and the economic importance of Ketan weaving. The study suggests that since Ketan weaving is a livelihood source in the region, certain measures should be taken to ensure its sustainability.

Keywords: Linen (Ketan), linen weaving, linen clothes.

1.Giriş

Keten, insanlığın yararlandığı (tanındığı) ilk bitkilerden biridir.¹ Tekstil tarihinde bitkisel liflerin kullanımına yönelik ulaşılan en eski bilgiler, MÖ 9000’li yıllara kadar uzanmaktadır. Bitkisel lifler arasında kullanımı en eski doğal lif keten olup, Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesi’nde Çayönü’nde yapılan kazılarda elde edilen MÖ 7200-6500 yıllarına ait keten kalıntıları, keten bitkisine ait ilk arkeolojik kayıtlar arasına girmiştir.²

MÖ 400 yıllarında Asya’da keten tarımının yapıldığı ve liflerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Mezopotamya ve eski Mısır’da da keten tarımının yapıldığı, mumya mezarlarındaki bezlerin keten olduğu bilinmektedir.³

Parlak, dayanıklı ve serin tutma özelliklerine sahip keten lifleri, özellikle çok yıkanan iç çamaşırları, yatak takımı, sofa takımı, elbise, perde ve çadır yapımı, ev tekstili ve giyim üretimi gibi günlük yaşamın her alanında kullanılabilen tek lifdir.⁴

Yakın geçmişe kadar keten ve kendir tarımı yaygın olarak, rutubetli iklimi olan Karadeniz Bölgesi’nde Sinop, Ayancık, Kandıra, İnebolu gibi kıyı kentlerinden başlayıp Trabzon ve Batum’a kadar yapılmakta ve hasat edilen kendir bitkisinin gövde lifleri aile içi işletmelerde, genellikle kadınlar tarafından iplik haline getirilip dokunarak ev halkının giyim ve günlük yaşamında kullanacağı peşkir, çarşaf, ip gibi birçok ihtiyacı karşılamaktaydı. Tekstil sanayinin gelişmemiş olduğu dönemlerde giysi ihtiyacının giderilmesinde yöre insanı için önemli bir iş kolu ve uğraş alanı olan ketan dokumacılığı günümüzde artık anılarda yaşatılmaktadır.

Sanayileşme ile birlikte değişen sosyo-ekonomik yapıya paralel olarak, kadının sosyal statüsünün değişmesi, aile içi işletmelerde üretilen kumaşların artan nüfusun giyim ihtiyaçlarını karşılayamaması, geleneksel el dokuma kumaşların yeni tasarımlarla günümüz ihtiyaçlarına cevap verememesi, Sümerbank’ın kurulmasıyla birlikte sanayi ürünü pamuklu tekstillerin üretilmesi, pamuklu tekstillerin daha yumuşak olması nedeniyle tercih edilmesi, kendir ekiminin yasaklanması gibi birçok nedenden ötürü 1970’li yıllardan sonra Doğu Karadeniz Bölgesi’nde kendir üretimi terk edilmiştir. Böylece Trabzon’da ketan kumaş dokunması sona ermiş ve

¹ Mükerrerem Aker-Huriye Bostancıoğlu, *Genel Teknoloji*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1970, s. 42.

² Banu Hatice Gürcüm, *Tekstil Malzeme Bilgisi*, İstanbul 2010, s.33.

³ Mürüvvet Mangut,-Nevin Karahan, *Tekstil Lifleri*, Başak Matbaacılık, Ankara 2007, s.78.

⁴ Aker-Bostancıoğlu, *a.g.e.*, s. 42.

bu iş kolu ortadan kalkmış; dokuma yapılan tezgâhlar da ne yazık ki kırılıp yakılarak yok edilmiştir.

Günlük yaşamımızdan gittikçe silinen ve sürekli değişen yaşam tarzının geride bıraktığı geleneksel tekstil sanatlarından ketan dokumacılığının tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla Trabzon ve çevresinde keten, kendir yetiştiriciliği, hasat edilmesi, liflerinden iplik elde edilmesi, yöredeki adıyla “ketan” kumaş dokumacılığı ve ketan kumaşlardan yapılan giysilerin araştırıldığı bu çalışmada, araştırma sahası olarak Trabzon ilçelerinden Çaykara, Maçka, Arsin, Vakfikebir, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Tonya ve Şalpazarı seçilmiştir. Saha çalışmaları sırasında kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler derlenmiş, ürünler fotoğraflanıp kayıt altına alınmış, ürünlerin teknik incelemeleri yapılarak, Trabzon yöresi tekstil tarihine, giyim kültürüne ve günlük yaşama katkıları ele alınarak değerlendirilmiştir.

2. Trabzon’da Ketan Dokumacılığı

Antik dönemden itibaren kenevir ekiminin yapıldığı ve bundan keten dokumasının üretildiği bir coğrafya olarak bilinen Doğu Karadeniz’de bu üretimin ana merkezlerinden biri Trabzon olmuştur. Kuzeyde Kafkasya ve Rusya ile deniz ticareti yapan Trabzon, güneyde Sivas yoluyla Konyalı ve Suriyeli tüccarlarla ticaret yapan bir şehirdi. Ortaçağ’da yünlü kumaşlar, keten ve ipekli mallar burada işlenerek ihraç edilirdi. Bunların en önemlilerinden biri keten bezi imalatı idi. Halkın geçim kaynaklarından biri olan keten, hem hammadde olarak Trabzon da yetiştiriliyor, hem de şehirde hammadde işlenerek ihraç ediliyordu. Yine, İstanbul ve İran’a ipek, pamuklu kumaş, zeytinyağı ve tütün sevk ediliyordu.⁵

Trabzon’un Osmanlı egemenliğine girdiği 1461 yılından 25 yıl sonra yapılan ilk tahrir kaydına (1486) göre Trabzon ve havalisinde kendir üretiminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Buna göre Akçaabat’ın Mersin (Kordil) köyünde 1486 ve 1554’te ketandan, 1583’te ise kendirden vergi alınmıştır. 1583 tarihinde kendir vergisi adı altında alınan vergi miktarının 2720 akçe, vergiye tabi ketan üretiminin ise 125 tona ulaşmış olması, kendir tarımı ve ketan üretiminin bölgede ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Fetihten yaklaşık elli yıl sonra, Trabzon’dan yapılan ticaretin düzenlenmesi için bazı kanunnameler çıkarılmıştır. XVI. yüzyıl (1519-1533) Trabzon Kanunnameleri’nde, Trabzon’a gelen tüccarların ürünlerini sattıktan sonra, dönüşte keten bezi alıp gittikleri belirtilmektedir.⁶ Uzunçarşılı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Başdefterdar olan İskender Bey’in, padişahın buyruğu altında çalışanlar ve kölelerden oluşan yaklaşık 6000 civarındaki kişi için don ve gömleklik olarak her yıl gemilerle Trabzon Bezlerinden getirttiği, yerli malları sevdiği için Sultan

⁵ Şehâbeddin Tekindağ, “Trabzon”, İslâm Ansiklopedisi, C: XII/I, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, s. 470.

⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C: 6, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993, s. 296-298.

Abdülaziz'in de Trabzon Bezlerinden Hilali gömlek giydiği ve vefat ettiğinde sırtından çıkarılan gömleğin Trabzon Bezinden olduğunu anlatmaktadır.⁷ Trabzon'da sadece keten kumaş dokunmayıp ayrıca pamuklu kumaş da dokunduğu, padişah için Trabzon'dan her yıl 20 zira iç çamaşırılık ince pamuklu kumaş gönderildiği bilinmektedir.⁸

XV-XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarında kendir ekiminin en yoğun olarak Taşköprü, Samsun, Terme, Ünye, Çarşamba, Giresun ve Ordu'da yapılırken, ketenden mamul mal, kumaş üretiminin Of, Trabzon, Kastamonu, Sinop ve Rize'de yapıldığı belirtilmektedir.⁹

16. yüzyıl Trabzon'unun en önemli üretim, istihdam ve gelir kaynaklarından biri olan ketan üretimi, 17. yüzyılda da Trabzon ve çevresinin ticari faaliyetlerindeki temel kalemlerden biridir. Öyle ki, zaman zaman bu ürünün ticareti nedeniyle taraflar arasında çeşitli anlaşmazlıklar meydana gelmiş ve durum dönemin kadı mahkemelerine de yansımıştır. Örneğin 1649 yılında Şeriye/Kadı Mahkemesinde görülen bir davanın konusu, Trabzon Bedesteni'nde satılan ketan için hem satıcıdan hem de alıcıdan tellaliye parası alınmak istenmesi olmuştur. Tarafları dinleyip konuyu irdeleyen kadı, tellaliye ücretinin yalnızca ketan satıcısından alınmasına karar vermiştir.¹⁰ 1650 yılında görülen bir davada, Bedestende satılan ketan için Gülbahar Hatun Vakfı adına ketan topu başına 2 akçe alındığı ve bunun da yılda 7000 akçe olduğu belirtilerek 30 yıldan beri vakfa ait parayı ödemeyen bedesten kethüdasının görevden alınmasına karar verilmiştir. Yine aynı yıl görülen diğer bir davada Kürtün kazasından ketan almak için Trabzon'a gelen şahısların Bedesten Ağasına fazla para ödememek için kadı mahkemesi huzurunda bir sözleşme imzaladıkları görülmektedir.¹¹ 1655 yılında görülen bir davada ise, Pulathane'de üretilen ketanların Pulathane pazarında satılmasına karşı çıkan Trabzon İskele Emininin şikayeti görüşülmüş ve dava, Pulathane üreticisinin ürünlerini kendi pazarlarında satabileceği yönünde karara bağlanmıştır.¹²

Görüldüğü üzere 17. yüzyılın ortalarında Trabzon ticaretinin en önemli kalemlerinden biri ketan ticaretidir. Öyle ki bu tarihlerde Trabzon'da Ketancı veya Ketani Mahallesi adlı bir mahallenin de bulunması, Trabzon'da kendir tarımı ve ketan üretiminin sosyolojik ve içtimai bir karşılığının olduğunu da göstermektedir.¹³ Trabzon'da kendir ekimi ve ketan dokumacılığı müteakip yıllarda gelişerek devam etmiş; ketan dokumacılığı ciddi bir sektör olarak ekonomideki yerini almayı sürdürmüştür. Kadı Mahkemesi tarafından tespit ve kayıt altına alınan 18. yüzyıla ait bazı terekelerde önemli miktarda ketan bezinin olduğu görülmektedir.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: 4/2, s. 581.

⁸ Hülya Tezcan, *Osmanlı Dokumacılığı*, <https://www.tarihtarih.com>

⁹ Murat Taşdemir, "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. Yüzyıl Sonu, XVII. Yüzyıl İlk Yarı)", *Türk Kültür İncelemeleri*, S: 8, s.19.

¹⁰ Kenan İnan, *Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon Belediyesi, Trabzon 2013, s. 109.

¹¹ İnan, *a.g.e.*, s. 111, 113-114.

¹² İnan, *a.g.e.*, s. 115-116.

¹³ İnan, *a.g.e.*, s. 40.

Trabzon Bezi olarak isimlendirilen kumaştan dikilen Hilali gömlek bezinin bir ipliği keten, bir ipliği ise ince ipek olup, iki kenarı çizgili dokumadır. Erkek gömlekleri için kullanılacak kumaş kenarında beyaz ipek iplik ile çizgi oluşturulmuş, kadın gömlekleri için kullanılacak kumaş kenarında ise renkli ipek ipliklerden çizgi oluşturulmuş ve böylece cinsiyet olarak kumaşların kullanım alanı belirlenmiştir.

Keten ve kendir üretimi her dönemde bölgenin üretim ve ihraç ürünü olmuş, 1572 yılında Trabzon kazalarında çok miktarda kendir yetiştirildiği, ancak yetiştirilen kendirin büyük kısmının piyasaya verildiği, çok az bir bölümünün devlete gönderildiği, bu durum karşısında Trabzon kadısı uyarılarak Trabzon kazalarında üretilen tüm kendirin devlet için satın alınması istenmiştir.¹⁴

Kayıtlarda Platana(Akçaabat) ve İskefiye(Çarşıbaşı) pazarlarında satılan malların önemli bir kısmını ketan kumaşların oluşturduğu, üretim kapasitesinin çok yüksek olduğu dönem kayıtlarına yansımıştır. El tezgahlarında üretilen ketan, ünlük yaşamın hemen her alanında yaygın olarak kullanılmakta; gömlekten çarşafa, ayakkabıdan sofraya peşkirine, şaldan ipek kenarlı zıbınlara zengin bir ürün yelpazesine kaynak teşkil etmekteydi.¹⁵ Halk arasında kullanımı oldukça yaygın olan ketan dokumalar 1794 yılında *kirbas* adı altında *bilâ-tamga*, yani damga vergisi ödemeden kaçak olarak Erzurum ve Diyarbakır tarafına götürüldüğü belirtilmektedir.¹⁶

XVII. yüzyıl ortalarında Orta Anadolu ve çevresinden Trabzon'a gelen tüccarların dönüşte genellikle ketan bezi aldığı¹⁷, bu durumun XVIII ve XIX. yüzyıllarda aynı şekilde devam ettiği,¹⁸ 1759 yılında Trabzon'a gelen Gürün'lü tüccar *Mir Mehmetoğlu Hasan'ın* terekesinde yer alan 1000 kuruşluk, 120 top (1560 m) ham ketenin, o tarihe kadar Trabzon'a gelen tüccarların Trabzon'dan satın aldıkları en büyük miktar olduğu ifade edilmektedir.¹⁹

Kendir, Karadeniz Bölgesi'nde kenevir bitkisine verilen isim olup, bu bitkinin gövdesinden elde edilen lifler dokumacılıkta kullanılmıştır. Trabzon ve çevresinde kendir ipliğinden dokunan kumaşa sahil ve sahile yakın yerlerde ketan, Çaykara ve çevresinde forotiko, Şalpazarı ve çevresinde ise tevek denilmiştir. Trabzon ve çevresinde kendir yetiştirme, hasat etme, lifleri soyma, tokmaklama,

¹⁴ Necmettin Aygün, *Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış*, C: 1, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Ankara 2016, s.176

¹⁵ *Trabzon Şer'iye Sicili (TŞS)*, 1901/19-6, 1901/21-2; 42-1, 1901/25-4.

¹⁶ Ahmet Kal'a, *İstanbul Ticaret Tarihi İstanbul Ahkâm Defterleri* C: 1, İstanbul B. Belediyesi, İstanbul 1997, s. 125

¹⁷ Cevdet Kırpık, "1830 Numaralı Şer'iye Siciline Göre Trabzon'da Ekonomik Hayat", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, s. 247

¹⁸ F. Ghoukas Indjidjian (İnciciyan), Ermeni tüccarlar Trabzon'dan satın aldıkları ketan kumaşı, Adana ve çevresinde yeniden satışa sunmadan önce Gürün'de temizleyip beyazlaştırmaktaydılar. *Geography of the Four Parts of the Worlds*, Venice 1806'dan naklen, <http://www.distanceclear-ning.am/remembrances/historyofgurun/gurunorgurin.htm>

¹⁹ Aygün, a.g.e., s.181

eğirme, iplik haline getirme ve el tezgâhlarında dokuma gibi işlerin, Meryem Ana Manastırı'ndaki rahibeler dâhil olmak üzere, yöredeki hemen her evde sürdürülen bir uğraş olduğu belirtilmektedir.²⁰ Kendir, tekstil sektörünün dışında, ilaç sektörü, gıda sanayi ve gemi sanayinde de kullanılmış olup, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Kastamonu'dan Kafkaslar'a kadar uzanan ılıman iklim bölgesinde, yaygın bir şekilde ve yoğun olarak üretilmekteydi. Hammaddeye kolay ulaşılması ve her zaman işlemeye ve dokumaya uygun olması gibi nedenler kendirin üretimi ve kullanımını artırmış; çuval, ip, sicim, halat, bez ve giyim eşyası gibi günlük yaşamda kullanılan birçok ürün evlerde üretilmiştir.

Kendirin ilk olarak Hazar ve Çin arasında uzanan bir coğrafyada yetiştiği, İskitler tarafından batıya taşındığı kaynaklarda belirtilmektedir.²¹

Botanikteki adı "Canabis Sativa" olarak bilinen kendir, 20. yüzyıl ortalarına kadar Trabzon ilçe ve köylerinde ekimi yapılan ve lifleri dokumacılıkta kullanılan, ekonomik değeri yüksek, önemli bir tarım ürünüydü.

Fotoğraf 1. Keten Bitkisi

Fotoğraf 2. Kenevir Bitkisi²²

Konu ile ilgili yapılan saha çalışmasında, yakın tarihte Trabzon ve ilçelerinde ketan dokumacılığı ile ilgili olarak el tezgâhlarında dokunmuş kumaşlar, bu kumaşlardan yapılmış giysi, eşya vb ürünlere ulaşılmış, Trabzon kent belleği için bu ürünlerin kayıt altına alınması konusunda öneriler hazırlanmış, yazılı kaynaklar incelenmiş, kaynak kişilerden elde edilen bilgiler derlenerek Trabzon'da ketan dokumacılığının yakın geçmişi ortaya konmuştur.

3. Araştırma Yapılan İlçeler

3.1. Çaykara'da Keten Dokumacılığı

3.1.1. Kendir Ekimi ve Hasat

Boyu 150-300 cm arasında değişen kendir, yörede kazma mevsimi olarak bilinen Nisan ayı ortalarında ekilip, dokumacılıkta kullanılacak erkek kendirlerin Ağustos ayı sonunda, tohumluk olacak dişi kendirlerin ise Eylül ayında hasat

²⁰ Jakop Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, Çev. H. Salihoğlu, Ankara 2002, s.90.

²¹ Aygün, *a.g.e.*, s.368

²² <https://www.google.com.tr/search?q=keten+bitkisi+nedir>

edildiği, dokumada kullanılacak liflerin kolay soyulması için kendirin sık ekilerek, bitki gövdesinin dalsız ve cılız kalması sağlandığı belirtilmektedir.²³

Tohumluk ve dokumalık kendirlerin hasat zamanlarında sökülmesi, tepesinden tutulup yukarı doğru çekilerek yapılırdı. Çaykara yöresinde, tarlada tohumluk olarak ayrılan kendirlere “Kuvel” adı verilip, bu tohumluk kendirler Eylül ayında hasat edildikten sonra liflerinden çarık bağı, ip, kaba çullar ve inek bağı dokunurdu.²⁴

Dokumada kullanılacak kendirler, Ağustos ayı sonunda kökleriyle birlikte koparılır, koparma sırasında gövdenin kırılmamasına özen gösterilirdi. Koparılan kendirler kökleri bir tarafta, tepeleri bir tarafta olmak üzere düzgün bir şekilde deste deste bağlanıp, kökler aşağıda olacak şekilde, dikey olarak, bir duvara yaslandırılarak kurumaya bırakılır, bir süre bu şekilde istif edilen kendir demetleri, kuruyup gevrediklerinde yaprakları sıyrılırdı. Yaprakları sıyırmak için ucu iyice sivriltilmiş, bıçak şeklinde “hartoma” adı verilen bir tahta parçası kullanılırdı. Kurumuş ve yaprakları temizlenmiş kendir bitkileri demetlenip, köyde tarla ve çayır işlerinin bitirilmesine kadar merelerde bekletilir, kışa doğru dışarı işleri bittiğinde, kendir sapları kırılır ve lif elde edilecek dış kabukları soyulurdu.

Çaykara yöresinde kendir ekimi ile ilgili olarak geçen bir hikâyeye şöyledir.

“Köyün birinde yoldan geçen yaşlı bir kadın, yolun üst tarafında, tarlada çalışan bir başka yaşlı kadına selam verip, ne yaptığını sorar. Tarladaki kendir ektiğini söyler. Bunun üzerine yoldaki,

- Ooo! Bereketli olsun

- Oyle demezler, yetişup ta koparamayasun olari derler.

- Haşa, nasıl oyle derum, inişallah sen koparursun olari.

- E kör gözli, ben boylari çok uzun olsun,

benum boyum olara yetişmesun dedum,

yoksa ömrüm yetmesun demedum” der.²⁵

Çizim 1. Olgunlaşan Kendirin Koparılması ve Kurumaya Bırakılması.

Kaynak: Yağan, Sümerkan, s.151

²³ Ahmet Yıldırım, “Kültürümüzde Ketan Dokumacılığı”, *Geçmişte Geleceğe Çaykara Dernek-pazarı, Tarih, Toplum, Kültür*, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, İstanbul 2005, s. 547.

²⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 547.

²⁵ Necdet Durgun, “Anılarla Çaykara’da Yaşamak”, *Geçmişte Geleceğe Çaykara Dernekpazarı, Tarih, Toplum, Kültür*, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti, İstanbul 2005, s. 325.

3.1.2. Kendir Kabuklarını Yumuşatıp, Soymaya Hazırlama

Kendir lifinin elde edileceği kabukların saptan, yani gövdeden kolay soyulmasını sağlamak için kuruyan yaprakları sıyrılmış kendirler, çimenlik bir alana serilerek yağmur altında bırakılır. Bu işlem için bazen içi su dolu “luba“ adı verilen kurna kullanılır. Kendir demetleri bu kurnalar içine bırakılır. Saplar iyice kararıp lifler ayrılmaya başlayınca, lifleri saplardan ayırmak üzere bir yerde harmanlama işlemi yapılırdı.

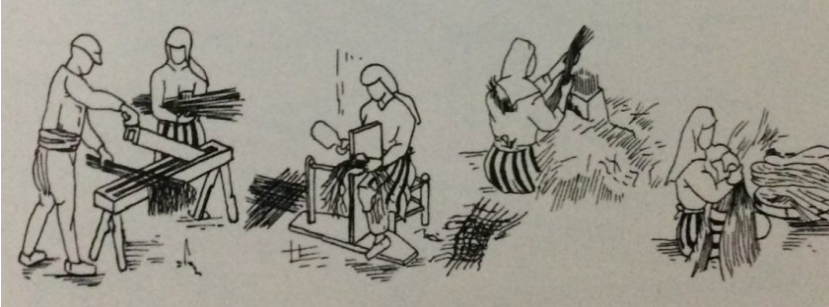

Çizim 2. Kuruyan Kendirin Demetler Haline Getirilip, Gövde Liflerinin Yumuşamaya Bırakılması.

Kaynak: Yağan, Sümerkan, s.151

3.1.3. Kendir Kabuklarını Saptan Sıyrma

Çaykara yöresinde “Ksas etmek” olarak isimlendirilen kendir kabuk-larının saptan sıyrılma işleminde, kök kısmından itibaren yaklaşık 20-25 cm yukarıdan saplar kırılır, kırılan yerden itibaren kabuklar tepeye doğru sıyrılarak, saptan ayrılır. Soyulan kabuklar düzgün bir şekilde üst üste yığılır, biriktirilir, dağılmasınlar diye uçları bağlanır, gevşek bir şekilde burulup tokmağa götürülecek bağ haline getirilirdi.²⁶

Çizim 3. Kendir Kabuklarının Soyulması

Kaynak: Yağan, Sümerkan, s.151

²⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 547

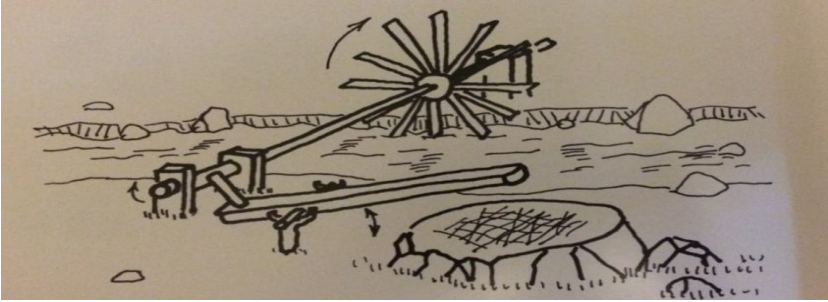

Fotoğraf 3. Kendir Kabuklarının Soyulması.

Kaynak: *Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı*, s. 548

3.1.4. Kendiri Tokmaklarda Dövüp Lif Haline Getirme

Kendir saplarından soyulan kabuklar, bağ halinde sepetlere koyularak tokmaklamaya götürülür. Dere kenarında kurulan ve su gücüyle çalışan dikey bir çarka bağlı iki veya dört tokmak ile tokmaklama işlemi yapılır. Yüksek bir yerden akan su çarkı, çark ta kendisine bağlı olan kalası çevirir; kalas gövdesine oyulup sokulmuş dişler, tokmakları yukarı kaldırıp, aşağı indirir. Tokmakların her aşağı inişinde, altında kalan kendir kabuklarının dövülmesiyle iyice ezilip, incecik, tel tel haline gelen kendir lifleri Çaykara yöresinde “kofter” adı verilen testere ağızlı, eğri bir bıçakla, lif uzunluğuna göre iki veya üç yerinden kesilip, kısa bağ haline getirilir. Kesilip bağ haline getirilen kendir lifleri daha da inceltilmek üzere tarağa vurulur.

Çizim 4. Kendir Kabuklarını Dövme İşleminde Kullanılan Tokmak.

Kaynak: *Yağan, Sümerkan*, s.152

3.1.5. Kendir Liflerini Tarama ve İşleme (İplik Haline Getirme)

Uzun bir tahtanın ön kısmına, yaklaşık 3-4 cm arayla çakılmış, birbirine paralel 15-20 cm yüksekliğinde demir dişleri olan ve “lanar” adı verilen kendir tarağında lifler iyice inceltilerek ipeksi bir görünüm elde edilir. Çaykara yöresinde kendir tarama işlemine “lanara vurma, lanaris etme” denilmektedir.

Fotoğraf 4. Kendirlerin Taraklanma İşlemi.

Kaynak: Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı, s. 548

Taranan lifler, daha da inceltilmek için domuz kılından yapılmış “vurci” adı verilen fırça ile bir kez daha taranıp, iyice inceltilir. Elyaf topağı görüntüsünü alan lifler, konik bir şekli olan, 20 uzunluğunda ağaçtan yapılmış düzeneğe, fitil olarak, sarık şeklinde çaprazlama sarılır ve bağlanır. Maçka yöresinde “rege”, Çaykara yöresinde “roke” adı verilen bu düzeneğin altına kostel adı verilen bir sap sokulur, kama adı da verilen ve 60-70 cm uzunluğu olan kostel, belde kuşağa yerleştirilir. Regeye sarılmış fitil halindeki kendir lifleri, yavaşça, ince ince çekilir, yığ adı verilen alet ile eğrilip, iplik haline getirilir. Yığ doldukça kendir iplikler kelepçe ile çaprazlama sarılarak kelep haline getirilip, bir ucundan bağlanır. Kelep yapıldıktan sonra sıra kelepelerin ağartılması işlemine gelir.

Fotoğraf 5. Taraktan Geçirilen Kendir Liflerinin İşlenerek İplik Haline Getirilmesi

Fotoğraf 6. İplik İşlemede Kullanılan Çeşitli Yiğlar ve Yün İşleyen Köylü Kızları.
Kaynak: Trabzon El Sanatları, Mustafa Reşat Sümerkan, s. 161-163

3.1.6. Kendiri Ağartma

Çaykara yöresinde “*tola*” adı verilen yıkama ve ağartma işleminde, gövdesi oldukça kalın çam ağacının özel bir yöntemle soyulup çıkarılan kabuğu kullanılır. Bu kabuğun kesik kenarı, yine ağaçtan elde edilen ince bir lif ile birleştirilerek silindirik şekli verilir. İşlenmiş kendir kelepleri ağaç kabuğundan oluşturulmuş silindirin içine yerleştirilir. Bu eşyanın adı humul’dur. Bir halk türküsünde şöyle geçer:

“Kara deyiler seni
O kadar kara misun
Koysam seni humule
Aça beyazlar misun”

Bu ağaç kabuğundan yapılmış silindir, gövdesi oldukça geniş bir ağaçtan yapılmış ve içi lavabo şeklinde oyulmuş, bir ucunda suyun akmasını sağlayan “*sülen*” adı verilen akarı olan, “*tolakoca*” adlı bir aracın içine yerleştirilir. İçinde kendir kelepleri olan ağaç kabuk üstüne seyrek dokulu, yörede “*sayvan*” adı verilen bir bez örtülür ve sıkıca bağlanır. Bezin üstüne genellikle gürgen odununun külü koyulur. Külün üstüne kaynar su dökülerek kendirin ağartma ve yumuşatma işlemi yapılır. Bu işlemde külden çıkan sodalı su, sayvan altındaki kendir keleplerini temizleyerek ağartır. “*Hombeca*” adı verilen kurnadan süzülen sular, sülen altına koyulan bir tekne içinde biriktirilir, biriktirilen bu suya kaynamış su ilave edilerek tekrar külün üstüne dökülür. Bu tola yapma işlemi, keleplerin iyice yumuşayıp, ağarması için iki, üç gün boyunca sürebilir.²⁷

²⁷ Yıldırım, a.g.e., s. s. 549

Fotoğraf 7. Kendiri Ağartma İşleminde Humul'un Altlığı.
Kaynak: *Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı*, s. 549

3.1.7. Kendir İpliğinden Ketan Kumaş Dokuma

Tola işlemi ile iyice ağararak, kahverenginden beyaza dönen kendir kelepleri, çapı yaklaşık 30 cm olan, döner tekerlekli “anemiza” adı verilen çarka (çarka) yerleştirilir. Çarka yerleştirilen kendir iplikleri, kamıştan yapılmış ve masura adı verilen kalemlere aktarılarak yüzlerce masura hazırlanır. Eğrilen ipliklerden yörede stama adı verilen çözgü yapılacaksa, kendir iplikleri daha kalın eğrilir, kelep yapılmazlar. Stamalar evin dış yüzünde iki köşeye çakılan büyük çiviler arasına boydan boya gerdirilir, bu gerdirme ve açılma işlemine yörede “ifas” denilmektedir. Stamaların kırk teline bir başlık (bidisim) adı verilmekte olup, ortalama dokuz başlık bir tezgâha gerilir ve stamalar tezgâha geçirilir. Bu tezgâha geçirme işlemine “revadis” adı verilmektedir.

Oldukça zahmetli bir iş olan dokuma tarağı yapımı, tarak ustaları tarafından, kalam adı verilen kamışın dış kabuklarının incecik soyulup, sıkıca dört çıta arasına sokulmasıyla yapılmaktadır. Dokuma tezgâhında, dokumacının oturmasına yarayan kısma “andokur” denilmekte, andokurun önünde, yandan yukarı doğru olan iki kol üzerine oturtulmuş, 1 metre boyunda, iplerin bağlandığı kısmı topuz şeklinde olan “salmi” bulunur. Salmiden 30-40 cm ileride tarak, tarağın arkasında da “mitarlar” diğer adıyla “yolaçanlar” bulunur. Mitar ve tarak, tavana çakılmış çıkırıklara asılır. Andokurun altında, andokura ip ile bağlı iki badis yani pedal, diğer uçlarından mitarlara bağlı durumdadır. İki mitar, tezgâh üstündeki makara sistemi ile aşağı yukarı hareket eder, bu hareketi pedallar sağlar. Bir ucu iki pedal arasına bağlı stamalar, öteki uçları mitardan çapraz olarak, tek tek geçirilir ve salmiye bağlanır. Kumaş dokundukça, pedal arasından ipucu gevşetilerek çekilir, dokunan kumaş

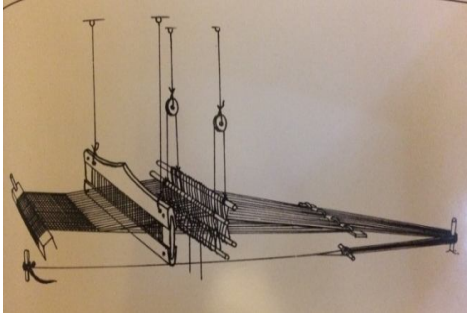
sürekli dönen salmi gövdesine sarılır. Kumaş eni tarak genişliğine ve isteğe göre ayarlanabilir.

Kendir ipliğinden dokunan “forotiko” veya “ketan” olarak isimlendirilen bu kumaştan “kamis” denilen gömlek, don, yatak yüzü, yoğurt ve peynir torbası yapılmakta, yörede donluk olarak yaklaşık 2,5 metre uzunluğunda kumaş kullanılmaktadır.²⁸ Kendirden ince kumaş üretilen tek yer Karadeniz Bölgesi olup, Çaykara yöresinde “forotiko” giysilik, “forema” giyinmek, “foresa” ise giyindim anlamında kullanılan sözcüklerdir.²⁹ Kendirin kaba liflerinden çul, yelken bezi, yoğurt ve peynir torbası gibi dokumalar yapılmakta, ayrıca sicim ve ip olarak eğriilmektedir.

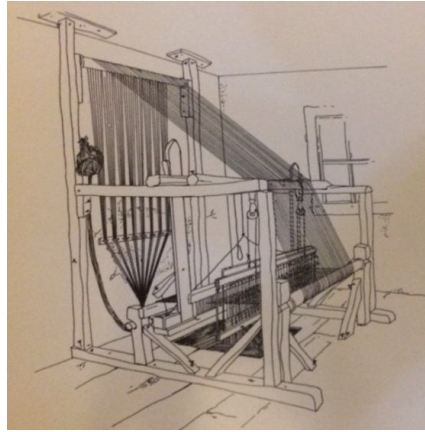
Fotoğraf 8. Ketan Dokuma Tezgâhı Andokur.

Kaynak: Geçmişten Geleceğe Çaykara Derneğizari

Çizim 5. Ketan Dokuma Tezgâhı Teknik Çizim.

Kaynak: Yağın-Sümerkan, s.153

Çizim 6. Ketan ve Pamuklu Kumaş Dokunan Eski Tip Çukur Tezgâh.

Kaynak: Trabzon El Sanatları, Mustafa Reşat Sümerkan, s.155

²⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 550.

²⁹ Necdet Durgun, Çaykara nüfusuna kayıtlı, Eczacı.

Fotoğraf 9. Ketan Kumaş Dokuma Tezgâhı Parçaları,
Kaynak:
Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı, s. 550

3.2. Maçka'da Ketan Dokumacılığı

3.2.1. Sevinç (Soldoy) Köyü'nde Ketan Dokumacılığı

01.01.2018 tarihinde Trabzon ili, Maçka ilçesi Sevinç köyünde yaşayan 1935 doğumlu Dursun Aydın (Değirmenci Temel Aydın'ın oğlu), eşi Emine Aydın, İzzet Aydın, Ömer Aydın ve Muharrem Yolsal ile söyleşi yapılmıştır.

Dursun Aydın (Değirmenci Temel Aydın'ın oğlu) ve eşi Emine Aydın, 1950'li yıllarda köyde ketan dokuyan kadınlar olduğunu, bu kadınların (köyde tanındıkları lakaplarıyla) Şişman Emine, Sulinin Recep'in eşi Fatma, Yetim Hüseyin'in kızı Ayşe (söyleşi yapılan Dursun Aydın'ın babası değirmenci Temel Aydın'ın halası) ve köyün yukarı kesiminde, Tafiya mevkiinde oturan Zehra'nın Fadime olduğunu belirtmişlerdir. Emine Aydın, "Zehra'nın Fadime'nin tezgâhı olduğunu, bu tezgâhta kendiriden yaptıkları ipliklerle ketan dokuyup, bunlardan gömlek yaptıklarını, bu kişilerin kendiri hasat edip lifleri gövdeden ayırdıktan sonra işlediklerini, demet haline getirdikleri bu lifleri pişirip, yıkayıp, kurutup dışarıya da sattıklarını"³⁰ anlatmıştır. Dursun Aydın "hasat edilen kendirilerin kabukları soyulduktan sonra lifleri ayırma ve inceltme işlemlerinin tokmaklarla dövülerek yapıldığını, köyün orta kısmındaki Tokmaklar mevki, bu işlemin yapıldığı yer olduğu için buraya Tokmaklar denildiğini, köyde hemen her evde dokuma tezgâhı olduğu, bu tezgâhlarda ketan kumaş dokunduğu, ketan kumaştan erkekler için pantol, kadınlar için dizlik, hem kadın hem erkekler için içlik adı verilen gömlek ve ihtiyaç olan her tür giysi dikildiğini" anlatmıştır. Köyde ketan kumaş dokuyucuları dışında peşkir ve çul dokuyan kadınlar olduğu, bunlardan birisinin Zehra Aydın'ın (Babaklı Recep'in gelini) annesi Fatma Aydın olduğunu ve püsküllü peşkir dokuduğunu,

³⁰ Emine Aydın, Maçka Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, 1936 doğumlu, değirmenci Temel'in gelini.

yetim Hüseyin'in kızı Ayşe Aydın'ın da çul dokuduğunu belirtmiştir.³¹ Yapılan araştırmada Fatma Aydın'ın yaklaşık 85 yıl önce dokuduğu bir çarşaf ve bir peşkirin, kızının kızı (torunu) Fatma Aydın'da olduğu öğrenilmiş, çarşaf ve peşkir görün-tülenip, teknik özellikleri belirlenmiştir. (s. 592)

Sevinç köyünde konu ile ilgili yapılan araştırmada emekli öğretmen Ömer Aydın, "çocukluğunda dayısı değirmenci Temel Aydın'ın mereğinde bazı parçalar gördüğünü, ama o zaman ne olduklarını bilmediğini, daha sonra o parçaların annesinin halasına ait dokuma tezgâhının parçaları olduğunu öğrendiğini" ifade etmiştir.³²

İzzet Aydın, çocukluğunda dedesi Kara Temel'in, "oğlum biz çarşıdan hazır hiçbir şey almazdık, ketan dokur, giyeceğimizden, yiyeceğimize her şeyimizi kendi-miz yapardık, çarşıdan sadece gaz, tuz ve şeker alırdık" dediğini anlatmıştır.³³

Muharrem Yolsal, çocukluğunda babaannesi Nazile Yolsal'ın dokuma tezgâhında ketan dokuduğunu, ancak babaannesi vefat ettikten sonra tezgâhının sökülüp, parçalarının serandere kaldırıldığını, çünkü annesinin dokumayı bilme-diğini, serandere atılan tezgâh parçalarının da zaman içinde yakılıp yok edildiğini, dokunan ketan kumaşlardan genellikle içlik, dizlik ve pantol* gibi ev halkının giyim ihtiyacının karşılandığını, her evin kendir ettiği arazisi olduğunu, kendirin genel-likle mısır tarlası ve çayırıkların kenarına ekildiğini, köyün ortasında Tokmaklar denilen yerde, Reşit'in Ömer isimli bir kişinin değirmeni olduğunu, bu değirmenin yakınındaki tokmaklar ile kendirlerin dövülüp lif haline getirildiğini anlatmıştır.³⁴

Dursun Aydın, "Köyde herkesin okul çantasını kendisinin ördüğünü, çanta örmede mısırın dışındaki kurumuş yaprakların kullanıldığını, bu yapraklara yörede humi denildiğini"³⁵ belirtmiştir.

³¹ Dursun Aydın, Maçka Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, 1935 doğumlu, değirmenci Temel'in oğlu.

³² Ömer Aydın, Maçka Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, 1948 doğumlu, emekli öğretmen.

³³ İzzet Aydın, Maçka Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, 1937 doğumlu, yorgancı, Almanya'dan emekli işçi.

* Pantol: Pantolon.

³⁴ Muharrem Yolsal, Maçka Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, 1947 doğumlu, emekli ilkokul öğretmeni.

³⁵ Dursun Aydın, Maçka Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, 1935 doğumlu, değirmenci Temel'in oğlu. Doğu Karadeniz bölgesinde yakın geçmişe kadar köylerde ekilebilen arazilere yoğun bir şekilde mısır ekimi yapılırdı. Mısırın hasat mevsimi sonbahar olup, bu hasat köyde terambar olarak isimlendirilir, hasat zamanı mısır bitkisi toprağa yakın yerden kesilip 10-15 tanesinden bir bağ yapılır, bu bağlar alt ve üstten kalın ve çok kuru olmayan mısır sapıyla bağlanır, 5-6 bağ dik durumda birbirine yaslatılarak kumul yapılıp, hem mısır sapları, hem de mısır sapındaki koçanlar kurumaya bırakılır, kuruyan koçanlar kırılır, evin aşanasına (toprak zeminli mutfak) yığılır, akşam yakın komşu ve akrabalarla bir araya gelinerek sırayla her evin mısır soyulur, koçan başında bırakılan 2-3 yaprakla örülen mısırlar, fareden korumak için yüksek yerde veya serander denilen ahşap yapılarda kurutulurdu. Mısırdan soyulan humiler, fakir olan yörede 1950'li yıllara kadar pek çok aile tarafından yatak olarak ta kullanılmıştır. Ailenin eğer bir çulu varsa humi üzerine sererek yatmış, çulu yoksa doğru-dan humi üzerine yatmak zorunda kalmıştır. Ayrıca köyde Yedigâr Sesli'nin mısır humileri ile okul çantası ördüğü, değirmene mısır öğütmeye gelen Yedigâr Sesli öğütme işi akşama kalınca değirmenin yanındaki

04.02.2018 tarihinde, 83 yaşındaki Raziye Yolsal ile yapılan söyleşide, annesi Emine Yolsal'ın Maçka'ya bağlı, eski adı Kusera, yeni adı Ormanüstü köyünden olduğunu, genç kızlığında, evlenmeden önce de ketan dokuduğunu, evlenerek yine Maçka'ya bağlı, eski adı Soldoy, yeni adı Sevinç köyüne gelin geldiğini, gelirken dokuma tezgâhını da yanında getirdiğini, bu tezgâhta ketan, çul ve şal peştamal dokuduğunu anlatmıştır. Çulun yünden dokunduğunu, köyde yününü işleyenlerin çul dokutmak üzere hep annesi Emine Yolsal'a getirdiğini, annesinin de yünden şal ve çul dokuduğunu belirtmiştir. Yünün yıkanıp,

kurutulup, yün tarağında taradıktan sonra dokumada kullanılacak iplik haline getirilmesi, köyde işleme olarak tanımlanmaktadır. Geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan Sevinç köyü halkının hem kadınları, hem de koyun çobanlarının yün işledikleri, işlenen yünlerden dokunmuş şaldan, kadınların şal peştamal, çobanların ise ceket ve pantol yaptıkları, çobanların şal dokumadan yapılmış ve elde dikilmiş ceket ve pantol giydikleri anlatılmıştır.³⁶

Raziye Yolsal, annesinin dokuma tezgâhının tarak eninin yaklaşık 50 cm olduğunu belirtmiştir. 50 cm ende dokunmuş, yaklaşık 120 cm boyda iki kumaşın, el dikişi ile birbirine eklenerek, birleştirildiği ve kadınlar tarafından peştamal olarak kullandığını, çobanların ise pantol yapımında 50 cm ende üç boy şal kullandıklarını, iki boy şal bacaklarda, bir boy şal ise ağ kısmında kullanılarak, el dikişi ile birleştirilip, bel kısmına uçurluk yapılıp, uçkur takılarak kullanıldığını ifade etmiştir. Ceketle ise genelde ön ve arka birlikte bir boy, kollar için iki boy kullanıldığını, şişman kişiler için yanlarda ek yapıldığını, dikişlerin elde ve evin kadınları tarafından yapıldığını anlatmıştır.

Şal peştamal, Trabzon ilçe ve köylerinde yaşayan genç ve yaşlı kadınların kullandığı, önlük işlevi gören, giyiminin bir parçasıdır. 50 cm genişliğinde, genellikle yünden dokunmuş, ortalama 120-125 cm uzunluğunda iki adet şal dokumadan oluşur. Şal dokumalar el dikişi ile birleştirilip kısa kenarları el dikişi ile bastırılır ve üzerine çeşitli renkte ipliler ile basit nakış yapılarak kullanılır. (Fotoğraf 10)

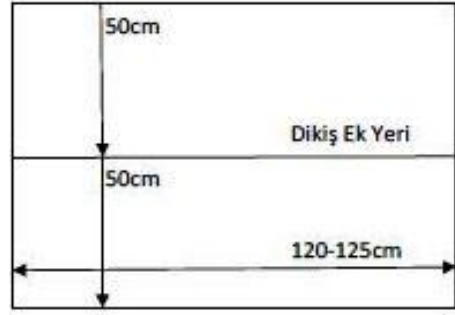
Değirmenci Temel'in evinde gecelediği, soyulan mısırların humileri ile o gece yatana kadar okul çantası ördüğü Dursun Aydın tarafından anlatılmıştır.

³⁶ Raziye Yolsal, 1935 Maçka Kusera Köyü doğumlu, Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, tarım ve hayvancılık ile uğraşmış ev hanımı

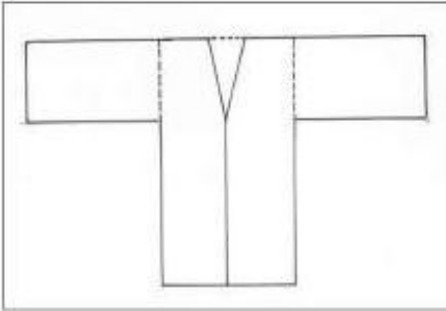

Fotoğraf 10. Şal Peştamal

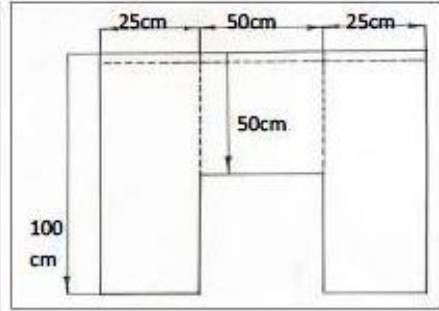

Çizim 7. Şal peştamal Teknik Çizimi

Raziye Yolsal, Sevinç köyünde hemen her evde, mısır tarlası veya arazilerinin kenarında küçük bir tarlada kendir bahçesi yapıldığını, kendirler büyüüp olgunlaşınca, Ağustos ayı sonunda köküyle birlikte koparılıp, kökler aşağıda olacak şekilde yokuşa dayatıldığını, yağmur altında kendini veren kendirlerin önce yapraklarının sıyrıldığını, sonra gövdelerin kırıldığını ve dış kabuğun bitki boyunca soyulduğunu, şerit şerit soyulan kendir kabuklarının düzgün bir şekilde üst üste yığılıp dağılmasını diye iki başından bağlanarak çile haline getirildiğini anlatmıştır. Çocukluğunun geçtiği Kusera köyünde her değirmenin yanında tokmakların olduğunu, kendir çilelerini tokmağın altına koyup, sürekli çevrilip alt üst edilerek, şerit halindeki kendir kabuklarının tokmakların dövmesiyle lif lif inceltildiğini anlatmıştır.

Çizim 8. Genellikle çobanların giydiği, şal dokumadan yapılmış ceket teknik çizimi

Çizim 9. Genellikle çobanların giydiği, şal dokumadan yapılmış pantol teknik çizimi

Kaldıraç sistemi ile çalışan tokmakların iki kolu olup, kollardan biri kendirin üstüne indiğinde, diğersinin kalktığı, suyun altında ritmik bir şekilde devam eden bu dövme işlemi ile lifleri birbirine yapıştıran pektin maddesi çözünüp, lifler tel tel birbirinden ayrılıp, incelildikten sonra tarama işlemi yapılmaktadır.

Tokmaklarda inceltilen liflerin, çileler halinde kurutulduktan sonra, yaklaşık 40-50 cm uzunlukta kesilip, kendir tarağında tarandığını, taranan kendirin regeye

sarılarak yağ ile işlendiğini anlatan Raziye Yolsal, işlenen iki ayrı ipliği daha sonra birbirine katarak sarıp çevirdiklerini, bu ipliği dokumaya verdiklerini, dokunan ketandan dizlik ve gömlek yapıldığını belirtmiştir. Parası olanların, kumaşın daha yumuşak olması için çarşıdan pamuk ipliği aldığını, bu kişiler için dokunan kumaşta iğraşın pamuk ipliğinden yapıldığını belirten Yolsal boyuna çekilen iplere eriş (çözgü), içinden olanlara ise iğraş (atkı) denildiğini, boyuna erişlerin kendir ipliğinden, iğraş ipliğinin ise pamuk ipliğinden olduğunu, daha yumuşak olan bu dokumalardan dizlik, gömlek gibi giysiler dışında ihtiyaç olan her şeyin yapıldığını anlatmıştır.

Tokmaklarla ne kadar dövülürse dövülsün yine de kendirden dokunan ketan kumaşların sert olduğu, kumaşın yumuşak olması için kendir ipliklerinin sepetlere koyulup, üzerlerine bir bez gerildiği, bu bezin üstüne odun külü koyulup, üstüne sürekli kaynar su dökülerek kendir ipliklerin hem beyazlatılıp, hem de yumuşatıldığı, kendir ipliklerinden ayrıca yük taşımada ve diğer işlerde kullanılan ipleri de herkesin kendisinin yaptığı, burularak hazırlanmış iki ayrı kendir ipliği birbirine katılıp tekrar burularak taşıma ve her işte kullanılan iplerin yapıldığı anlatılmıştır.³⁷

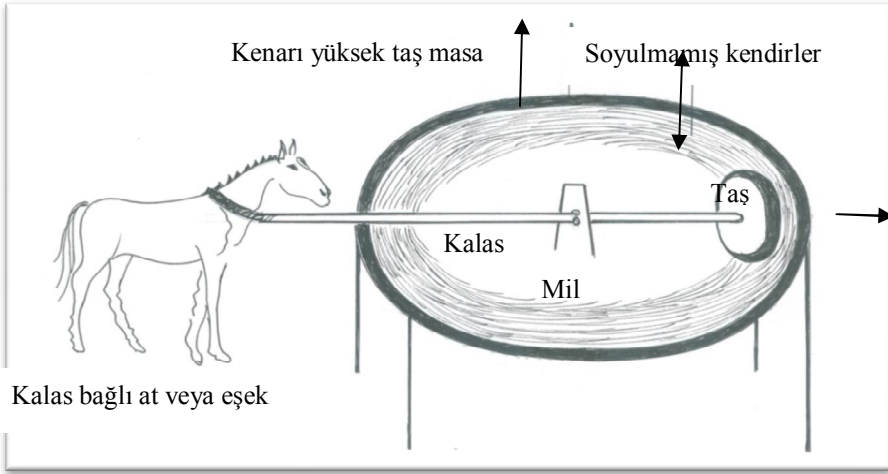

Sait Aydemir

1926, Maçka, Sevinç köyü doğumlu, Trabzon Fatih Eğitim Enstitüsü, emekli fizik öğretmeni Sait Aydemir ile 05.02.2018 tarihinde yapılan söyleşide, 1938 yılında, ilkokulu bitirdiğinde, Cumhuriyet'in ilk öğretmenlerinden olan babası Şakir Aydemir'in kendilerini Maçka'da Meryemana civarına gezmeye götürdüğünü, Meryemana deresinde, Müezzîn Mustafa'nın evini geçtikten sonra, Livera'ya ayrılan yerin oralarda tokmak gördüğünü, yaprakları dökülmüş kendirleri kırmak için masa gibi yüksek, üstü düz, kenarları tepsi gibi oldukça büyük bir taşın üstüne, soyulmamış kendirlerin serildiği at veya eşeğin bağlı olduğu bir düzenekle kendirlerin kırıldığını, lifli kabukların daha kolay soyulduğunu anlatmıştır. (Çizim 10)

Kenarı yüksek, masa şeklindeki büyük ve düz taşın ortasındaki mile bağlı kalasın bir ucu taşa, diğer ucu at veya eşeğe bağlanır. At veya eşek, taş masanın etrafında döndükçe, at veya eşeğe bağlanmış kalasın diğer ucundaki taş da, masa üzerine serili soyulmamış kendirleri ezerek kırmaktadır.

³⁷ Raziye Yolsal, 1935 Maçka Kusera köyü doğumlu, Sevinç Köyü nüfusuna kayıtlı, tarım ve hayvancılık ile uğraşmış ev hanımı.

Çizim 10. Soyulmamış kendirleri kırma işleminin yapıldığı bir düzenek.

Sait Aydemir, çocukluğunda Sevinç köyünde, Tokmakların deresinde, yerden çıkan bir iki su borusu kaldığını, tokmakların yıkılmış olduğunu anlatmış, orada kendir dövüldüğünü, derenin de ismini oradan aldığını belirtmiştir. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk öğretmenlerinden Hüseyin Hilmi Aydemir'den dinlediğine göre 1910 yılında kaza ile vurularak ölmüş büyük nenesi Hatice'nin ve Hüseyin Hilmi Aydemir'in annesi Emine nenenin Sevinç köyünde ketan dokuyanlardan olduğunu, büyük nenesinin dokuma tezgâhına ait bazı parçalarının ise köyde kendilerinde olduğunu belirtmiştir.

Gıysilik ihtiyaçları karşılamak üzere Sevinç köyünde hemen her evin yaklaşık 5 x 5m² ile 6 x 6 m² büyüklüğündeki küçük bir araziye kendir ekimi yapıldığı veya tarla içinde ya da tarla kenarında kendirliği olduğunu, çocukluğunda artık kendirden dokuma yapılmayıp, ip yapıldığını, çocuk olarak ta kendileri taş atmak için kendirden sapan yaptıklarını anlatmış, dokumada kullanılan mekiğe ince ve uzun olduğu için "karuts" denildiği, hatta köyde küçük ölçekli ticaret yapan, köylüden aldığı yumurta ve tereyağını Maçka'da satan Karuts Hüseyin lakaplı kişiye de zayıf ve uzun olduğu için bu lakapın verildiğini söylemiştir.³⁸

3.2.2. Ormanüstü (Kusera) Köyü'nde Ketan Dokumacılığı

11.02.2018 tarihinde Maçka'ya bağlı eski adı Kusera, yeni adı Ormanüstü köyünde 1945 doğumlu Şükran Şahinler ve 1942 doğumlu Turan Şahinler ile ketan dokuma üzerine söyleşi yapılmış, Şükran Şahinler ketan dokumayı annesi Hatice Şahinlerden görüp öğrendiğini anlatmış, kendirleri köyde mısır tarlası içine veya

³⁸ Sait Aydemir, 1926 Maçka Sevinç köyü Doğumlu, Trabzon Fatih Eğitim Enstitüsü emekli Fizik Öğretmeni.

kenarına diktiklerini³⁹, Turan Şahinler asıl kendir ekiminin Kusera'dan 14 km yukarıda, Kendirlik denilen mezerelikte yapıldığını, mezereliğe Rumca Kanavur denildiği belirtmiştir.⁴⁰

Turan Şahinler, büyüklerinden dinlediğine göre Kanavur denilen mezerelikte kendirin daha iyi yetiştiğini, tarla içine atılan kendirin seyrek olması nedeniyle daha kaliteli olduğunu belirtmiştir.

Şükran Şahinler, yaz başı Nisan, Mayıs aylarında, mısır ekilirken kendirin de ekildiği, kendir ayakta kuruyana kadar tarlada kaldığı, kuruyan kendirlerin eylül ayı gibi kökleriyle birlikte çekilip koparıldığı ve yere serildiğini, yerde ağarıp, yaprakları düşünce sapların soyulduğu, soyulan kabukların şüfel şüfel (bağ-bağ) yapılp dere kenarındaki tokmağa götürüldüğünü, tokmaklarla dövülen kabukların tel tel yün gibi incecik olduğunu anlatmıştır.⁴¹

Eskiden köyde dere kenarlarında birçok değirmen olduğu, her değirmenin yanında kendir dövülen tokmakların bulunduğu, tokmakların bir çarka bağlı olarak suyla döndüğünü anlatan Turan Şahinler, suyun çevirmiş olduğu çarkın, ağaçtan yapılmış tokmak denilen kütüğe vurdukça tokmağın kalkıp, alta koyulan bağ halindeki kendir kabuklarının üzerine vurarak kendir bağlarını dövdüğü, bir zaman sonra bağların alt üst edildiği, tamamen dövülüp bittiğinde incecik tel tel olan kendirlerin, tokmaklardan sonra taraklanmak üzere eve getirildiği ve yaklaşık 50 cm uzunlukta kesilip, kendir tarağı adı verilen taraklarla taranıp inceltildikten sonra, iplik işlenecek (eğrilecek) duruma getirildiğini belirtmiştir.⁴²

Maçka ve çevresinde, dokuma için kullanılacak kendir, yün veya kıldan iplik eğirme işlemine “işleme” denilmektedir.

Turan Şahinler, taranıp, inceltilen kendir liflerinin daha sonra işlenip, iplik haline getirildiği, iplik haline gelebilmesi için çoğunlukla “rege” ve “yığ” denilen iki alet kullanıldığı, regeye, taranan ve iplik haline getirilecek kendir liflerinin sarıldığı, yığ ile iplik işlendiği, işlenen ipliklerin yine yığa sarıldığını, hazırlanan iplik ile ketan dokuma yapıldığını anlatmıştır.

Fotoğraf 11'deki kendir tarağı ve fotoğraf 12'deki rege, Trabzon ili Maçka ilçesi, Kusera köyünde görüntülenmiştir. Tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte en az 100 yıllık olduğu belirtilmiştir.⁴³

³⁹ Şükran Şahinler, 1945, Maçka Kusera köyü doğumlu, 2018 yılı itibarıyla halen Kusera'da yaşıyor.

⁴⁰ Turan Şahinler, 1942, Maçka Kusera köyü doğumlu, Almanya'dan emekli işçi, 2018 yılı itibarıyla halen Kusera'da yaşıyor.

⁴¹ Şükran Şahinler, 1945, Maçka Kusera köyü doğumlu, 2018 yılı itibarıyla halen Kusera'da yaşıyor.

⁴² Turan Şahinler, 1942, Maçka Kusera köyü doğumlu, Almanya'dan emekli işçi, 2018 yılı itibarıyla halen Kusera'da yaşıyor.

⁴³ Rahmi Aydın, Trabzon ili, Maçka ilçesi Kusera köyü nüfusuna kayıtlı, emekli öğretmen.

Fotoğraf 11. Kendir Tarağı

Fotoğraf 12. Rege

Kaynak: Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü, 11.02.2018

Şükran Şahinler, kerman ile çevrildikten sonra yumak haline getirilen kendir ipliklerini küleğe koyduklarını, ardından ketanın çözgüsünü çekip, tezgâha getirdiklerini, mitar ve taraktan geçirdikten sonra dokuma yaptıklarını, dokunan ketan kumaşı ağartmak için kül kullandıklarını anlatmış, ağartılacak kumaşları ehil ağaçtan yapılmış, çamaşır kovası denilen tahta teknelere yerleştirip, bir çömber teknenin üstüne sıkıca bağlandıktan sonra, çömberin üstüne odun külü koyup, külün üstüne sürekli kaynar su dökerek ketan kumaşı hem ağartıp hem de yumuşattıklarını belirtmiştir. Ağartma ve yumuşatma işleminde sepet kullanmadıklarını, çünkü sepette çabuk soğuduğu için beyazlatmanın iyi olmadığı anlatan Şükran Şahinler, ağartma işleminin yaklaşık bir gün sürdüğünü, kalın işlenmiş kendir ipliğinden yorgan amacıyla kullanmak üzere üstlerine aldıkları çul ve yer yaygısı denilen kilim dokuduklarını, daha ince işlenmiş kendir ipliği ile giysilik olarak içlik, dizlik, gömlek yapmak üzere ketan kumaş ve evin ihtiyacı olan peşkir, çarşaf dokuduklarını anlatmıştır.⁴⁴

Şükran Şahinler ile yapılan söyleşide, annesi Hatice Şahinler'e ait yaklaşık 100 yıllık dokuma tezgâhından ellerinde sadece üç parça kaldığını, bunlardan birisi dokunan kumaşın sarıldığı, "salmi" adı verilen tezgâh parçası olup fotoğraf 15'te yer almakta, diğer ikisinin ise tarak olduğu, fotoğraf 13'te yer alan küçük tarak ile şal peştamal, peşkir ve çanta dokuduklarını, fotoğraf 14'te yer alan büyük tarak ile de çul dokuduklarını anlatmış, fotoğraf 16'da yer alan, atkı ve çözgüsü kendir olan çulun, yaklaşık 70 yıl önce, annesi Hatice Şahinler tarafından dokumuş olduğunu belirtmiştir.

⁴⁴ Şükran Şahinler, 1945, Maçka Kusera köyü doğumlu, 2018 yılı itibarıyla halen Kusera'da yaşıyor, ev hanımı.

Fotoğraf 13. 100 Yıllık Tezgâha Ait, Şal Peştamal, Peşkir ve Çanta Dokunan Küçük Tarak

Kaynak: Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü, Şubat 2018, Trabzon Kusera köyü

Fotoğraf 14. 100 Yıllık Tezgâha Ait Çul Dokunan Büyük Tarak,

Kaynak: Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü, Şubat 2018, Trabzon Kusera köyü

Fotoğraf 15. Şükran Şahinler Annesine ait 100 Yıllık Tezgâh Tarakları ve Dokunan Kumaşın Sarıldığı Salmi Hakkında Bilgi Verirken

Kaynak: Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü, Şubat 2018, Trabzon Kusera köyü

Fotoğraf 16. Şükran Şahinler'in Annesinin Kendir İpliği İle Dokuduğu Çul,
Kaynak: Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü, Şubat 2018.

Kendir çul eni 64 cm, çul boyu 157 cm. İki adet çul dokuma elde çırpma dikişi ile birleştirilmiş, kısa kenarlara kendir ipliğinden örülmüş bant dikilmiş. Yer yaygısı olarak kullanılmıştır.

3.3. Tonya, İskenderli Beldesi Ketan Dokumacılığı

Trabzon'un güney batısında yer alan Tonya İlçesi, İskenderli Beldesi'nde ketan dokumacılığı ile ilgili olarak yapılan araştırmada emekli öğretmen Mustafa Karabela ile 25 Ocak 2018 tarihinde bir söyleşi yapılmış, 1960'lı yıllara kadar İskenderli Beldesinde ketan dokuma yapıldığı, en son annesi Havva Karabela tarafından ketan dokunduğunu, ancak ellerinde ketan dokuma örneği, ketan kumaştan yapılmış bir giysi olmadığı ve dokuma tezgâhlarının genellikle kırılıp yakıldığını belirtmiş, İskenderli Beldesi'nde ketan kumaş dokuyan kişiler ve kumaş özellikleri hakkında bilgi vermiştir.

3.3.1. Tonya İskenderli Beldesi Ketan Kumaş Dokumacıları

3.3.1.1. Havva BAHADIR / 1919-1999

İskenderli Beldesinde, dokuduğu ketanların beyazlığı, iplik inceliği ile bilinir. 1990 yılına kadar tanıdıklarına iç çamaşırı olarak kullanmak üzere ketan kumaş verdiği söylenmiştir. Dokuduğu ketan kumaşın dokuma eni 0.45 m, dokuma boyu 9 m olmuştur.

El tezgâhında dokunan kumaşın sarıldığı tezgâh parçasına "salmi" adı verilmekte ve üzerine en fazla 9 m uzunluğunda kumaş sarılabildiği için kumaşlar hep 9 metre olarak dokunmuştur.

3.3.1.2. Havva KARABELA / 1922- 2006

Düzgün dokumaları ve işlediği kendir ipliğinin inceliği ile bilinir. Saatlerce ara vermeden ketan kumaş dokuduğu, en son 1963 yılında dokuma yaptığı söylen-

miştir. Dokuduğu ketan kumaşın eni 0.45 m, dokuma boyu 9 m⁴⁵ olmuştur.

3.3.1.3. Fatma ULU / 1932- 2018

İskenderli Beldesinde seri dokumasıyla biliniyor, dokuduğu ketanların sık gözlü ve sert olduğu, 1965 yılından sonra dokumayı bıraktığı söyleniyor. Dokuduğu ketan kumaşın eni 0.45 m, dokuma boyu 9 m⁴⁶ olmuştur.

3.3.1.4. Fatma KARAOSMANOĞLU / 1918 Doğumlu

2018 yılı itibarıyla 100 yaşında, Alzaimer hastası. Kendir yetiştirme ve ketan kumaş dokumadaki titizliği ile bilinirmiş. Kendir iplikleri ve dokunmuş ketan kumaşlar güneşe serildiğinde çevreye kar yağmış gibi bembeyaz bir görüntü oluyormuş. Dokuduğu ketan kumaşın eni 0.45 m, dokuma boyu 9 m⁴⁷ olmuştur.

3.3.1.5. Truşeya Kızı Fatma BAHADIR - 02/ 06 /1919- 14/ 01/ 1999

Mayıs ayında ekip, Ağustos ayında koparılan kendirleri güneş altında kuruttuktan sonra kabuklarını soyup, soyulan kabuklardan avuç dolusu kadar beş adet demet yaptığı, yaklaşık bir avuç kadar olan kendir demetlerinden beş demet, yani 5x5= 25 adedi birlikte, tokmaklarda dövüp, iplik yapmak üzere eve getirdiği, evde kendir keleplerini açıp ayıkladığı belirtilmiştir. Açıp ayıkladığı kendir liflerini “enkofte” denilen kesici alet ile kesip “roka” denilen alete sararak işlemeye başladığı, kendir liflerinin işlemesi bittikten sonra özel bir alete sarıp “kelep” yaptığı, kelepleri bir sepete koyup, sepet üstüne bez gerdiği, bezin üstüne kül koyarak, üç gün üç gece sepet üstünden kaynar su döküp kendirleri beyazlatıp, yumuşattığı, soğuk su ile veya dere kenarlarında yıkayıp duruladığı anlatılmıştır.

İşlenmiş keleplerinin tümüne dokuma öncesi mum sürdüğü, mumlanan kelepleri “anemiza” denilen aygıtta sarıp, dokuma tezgâhına geçirerek dokuma yaptığı, dokuduğu ketan kumaştan bir gömleklik keserek, bir hafta veya on gün yıkayıp, kuruttuğu ve elde diktiği belirtilmiştir.⁴⁸

3.4. Şalpazarı’nda Ketan Dokumacılığı

3.4.1. Geyikli Beldesi Ketan Dokumacılığı

Trabzon’un güney batısında yer alan ilçelerinden Şalpazarı, Geyikli beldesinde 27 /02/ 2018 tarihinde, GÜDÜN LÜGÜTLÜ KÜME EVLERİ CAMİ YANI adresinde 80 yaşındaki Fatma Aygün ile yapılan söyleşide, 40-50 yıl önce yörede hemen her evin küçük bir toprak parçasına kendir ektiği, ektikleri kendirden yörede “tevek” adı verilen kumaş dokuduklarını belirtmiştir. Bazen tarla içine, kıyısına da ekilmiş kendirler olgunlaştığında topraktan sökülüp, dibi ve başının orakla kesildiği,

⁴⁵ Mustafa Karabela, 1957 doğumlu emekli öğretmen, Tonya İskenderli Beldesi nüfusuna kayıtlı, Havva Karabela’nın oğlu.

⁴⁶ Nuri Ulu, Tonya İskenderli Beldesi nüfusuna kayıtlı.

⁴⁷ Canlı Tanıklar: Huriye Santaş, Nazire Güldal, M. Nuri Ulu, Havva Bahadır (Truşeya kızının kızı).

⁴⁸ Ketan Gömleğin Özgeçmişi.

bağ bağ yapılarak dik konumda kurutulduğu, kurumaya bırakılan kendirler biraz kararınca soyulup, kabuklar karışmasın ve dolaşmasın diye bağ haline getirilip tokmağa götürüldüğünü anlatmıştır. Tokmak için köyün batı tarafındaki dağın arkasına, bugün Görele ilçesi sınırlarında bulunan Ziva köyüne gittiklerini anlatan Fatma Aygün, tokmaktan geldikten sonra kendirlerin 40-50 cm uzunluğunda kesilip kendir tarağında tarandığı ve domuz kılından yapılmış fırçadan geçirilerek iyice inceltildiğini sonra, altında “ağırşığı” olan “eğercek” ile eğildiği, eğercek dolunca ipliklerin kelep haline getirildiğini belirtmiş, kendir ipliklerinin işleme işi bitince pişirildiği, pişirme işleminde kendir ipliklerinin tahta tekne içine koyulduğu, diğer ilçe ve köylerde yapıldığı gibi tekne üstüne bir bez yerleştirip üstüne kül koyulup, kül üstüne bir gün boyunca kaynar su dökerek kendir ipliklerini hem beyazlatıp hem de yumuşattıklarını anlatmıştır.

Daha sonra kendirleri alacak büyüklükte bir kazana su koyup, ocakta kaynatıldığı, kaynayan suya mısır unu vurularak bir bulamaç halinde pişirildiği, bulamaç pişince soğumaya bırakıldığı, bulamaç ılık hale gelince kendir keleplerinin bu bulamaca basıldığı, bir gün sonra keleplerin mısır unlu bulamaçtan çıkarılarak, kelepler üzerindeki bulamacın yukardan aşağı sıyrılıp keleplerin çırpıldığı ve kurutulduğu anlatılmıştır.

İçi boş, yaklaşık 35-40 uzunluğunda odun parçası düdük olarak isimlendirilmekte, mısır unlu bulamaca bastırılmış ve kurutulmuş kendir ipliklerini sarıp düdük ettiklerini sonra düdükteki iplerin çekilip tezgâha gerildiği ve “tevek” adı verilen ketan kumaş dokudukları belirtilmiştir.

Taraklı ve “küzü”lü olan dokuma tezgâhında dokunan teveğin küzü (çözgü) ipinin mumdan geçirildiği, yaklaşık 40 cm eninde dokunan tevek kumaştan teri çekme ve vücuda ıslaklık vermeme özelliğinden dolayı gömlek, dizlik, gütnü, giyincek, peştamal ve yatak yüzü yapılıp, yatak yüzünün içine ise kuru çayır koyularak kullanıldığı anlatılmıştır. Ayrıca kendirden 1-1,5 metre uzunluğunda kolçak yapıp, bu kolçak ile yörede köy çocukları ve yetişkinlerin “kolçak atma” denilen bir oyun oynadığı da belirtilmiştir.⁴⁹

3.4.2. Üzümlü Köyü Ketan Dokumacılığı

26/ 01/ 2019 tarihinde, Şalpazarı Çarlaklı köyü, 1921 doğumlu, 98 yaşındaki Fatma Usta'nın kızı Saadet Usta ile annesinin ketan dokumacılığı konusunda söyleşi yapılmıştır.

Saadet Usta 1947 yılında Şalpazarı Üzümlü köyünde Fatma, Ahmet Usta çiftinin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Yapılan söyleşide Saadet Usta, kendirin tarla kenarlarına değil de tarlanın bir belli bir kısmına ekildiğini, ekme işleminin Mart ayında yapıldığını anlatmış, büyüyüp olgunlaşan kendirleri zamanı gelince, Ağustos ayında tarladan söküp kopardıkları ve kurumaya bıraktıklarını, hasat edilen kendirlerin tohumlarını alıp ertesi yıl o tohumları ettiklerini belirtmiştir. Dede, babaanne ile birlikte yaşanan, büyük aile olduklarından ev halkının giyim ihtiyacını

⁴⁹ Ayşe Kandil, Trabzon Şalpazarı, Geyikli Beldesi Nüfusuna kayıtlı, emekli memur.

karşılmak için oldukça fazla kendire ihtiyaç duyulduğu, bu nedenle başlı başına ekim yapılan kendirlikleri olduğu belirtilmiştir. Kuruyan kendirlerin önce yaprak ve yan dalları temizlenerek sadece gövde kısmı bırakılmış, dışındaki kabuğu soyarak için gövde ara ara kırılarak kabuklar elde soyulmuş, soyulan kabuklar, karışmaması için deste deste dizilerek, bağ yapıldığı anlatılmıştır.⁵⁰

Bağ haline getirilmiş kendir kabuklarının dövülmek üzere tokmağa götürüldüğünü anlatan Saadet Usta, köyde dere kıyılarında tokmakların olduğu ve tokmakları suyun çevirdiğini, bağ halindeki kendir kabuklarının suyun altında bu tokmaklar ile iyice dövülüp ezildiği, kendir kabukları tel tel birbirinden ayrılincaya kadar tokmaklarla dövme işleminin devam ettiğini ifade etmiştir. Birbirinden ayrılan kendir lifleri, karışıp, bulaşmadan, yine bağ halinde taşınarak eve getirildikten sonra kurutulup tarama işleminin yapıldığı, tarama işleminde demir tarakların kullanıldığı belirtilmiştir.

Taranan kendir lifleri evin ihtiyacına göre iki parçaya ayrılarak, bir parçasından giysilik kumaş dokumak için ince iplik işlendiği, diğer parça kendirden ise yer yaygısı dokumak için daha kalın iplik işlendiği, ince işlenen iplikten ketan kumaş dokunduğu, ketan kumaştan, peşkir, içlik, gömlek ve erkekler için iç donu dikildiği, kalın işlenen iplikten dasdar dokunduğu, dasdarın yer yaygısı, beşik örtüsü olarak kullanıldığı belirtilmiş, söyleşide Saadet Usta dasdar tezgâhının ayrı olduğu, o tezgâhın yere kurulduğu, evin kapısına doğru yere çakılan kazıklara dokunacak iplerin “iğildiği” (çözgü oluşturma), tezgâhın kılıç, seren gibi parçaları olduğunu, ancak gerek ketan tezgâhından, gerekse dasdar tezgâhından ellerinde kalan bir parça olmadığı, zaman geçince ve daha dokuma yapılmayınca saklamayıp, attıklarını, belki kardeşi Veysel Usta’da⁵¹ olabileceğini belirtmiştir.

İşlenen kendir iplerinin kelep haline getirildiği ve küplere koyularak bir hafta kaynatıldığı, bu işleme “pişirme” denildiğini anlatan Saadet Usta, “gün akşama kadar su kaynatır, kendir kelepelerinin üzerine dökerdik “ diye kendirin pişirme işlemini anlatmıştır. Bu pişirme işlemini yapmadan önce kendir kelepelerinin küplere doldurulduğu, küpün üstüne bez gerildiği, bezin üstüne de kül koyulduğu, “bir hafta boyunca külin üstüne kaynatıp kaynatıp su döküldüğü” anlatılmış, bu işlemin hem kendiri ağartmak, hem de yumuşatmak için yapıldığı belirtilmiştir. “Pişirme işlemi sonrası beyazlaşmış kendir kelepeleri küplerden alınıp, kapı önlerine serilerek kurutulur, kuruyan kendir kelepeleri demir dişli tarak ile taranarak lifler biraz daha inceltir ve yumak haline getirilir, daha sonra iş gelirdi iğmeye ve dokumaya” diye dokuma öncesi hazırlık anlatılmış ve “o kadar zahmetli bir işti” diyerek ketan kumaş dokumak için yapılan hazırlık işlemleri açıklanmıştır.

“Tarakla taranan kendiri önce örekeye sarar, kolot, kolot yapar, eğcek ile kendimiz işlerdik” diyen Saadet Usta, örekenin kurşunu, değneği ve ayağı olduğunu, “kolotu koyardık bir değneğin başına, eğcek ile işlerdik, değneğin dibine

⁵⁰ Saadet Usta, Ana yaşı 70, 1947 yılı, Şalpazarı Üzümlü köyü doğumlu, Trabzon’da yaşıyor, Fatma Usta’nın kızı.

⁵¹ Veysel Usta, 1961 Yılı, Şalpazarı, Üzümlü köyü doğumlu, KTÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi, Ahmet-Fatma Usta çiftinin oğlu.

kurşun takardık” ifadesi ile de dokumada kullanılacak iplerin hazırlanmasını anlatmıştır.

Saadet Usta, annesi Fatma Usta'nın evin köşelerine taktığı kazıkla “yiğ” yaptığını, hem de ketan dokuduğu, anlatmış, “annem ketan dokumaya başlarken ilk başta, hazırladığı kendir iplerini evin dış köşelerindeki kazıklara taka taka ıyardı” diyerek çözü hazırlama işlemini anlatmış, “aşağı yukarı 20-25 metre ıydıktan sonra, onu bitirdimi top ederdi, eve getirirdi, evde annemin tezgâhı vardı, ıydığı kendir ipliğini(çözgüyü) yerleştirip, tezgâhı kurardı, dokuduğu tezgâhın tarağı, midarı, dokunan kumaşın sarıldığı sarma denilen kısmı ve ayak basma yerleri vardı, ayak basma yerlerinden birini basar, diğerini kaldırırdı, ayaklara basılınca tezgâha takılmış ipler ağzını açardı, mekiği vardı, mekiği ağzı açılan iplerin içinden atarak, bir o yana, bir bu yana gidip gelinerek devamlı ketan dokurdu, bizde ablamlar ile birlikte masur sarma makinesinde, sabaha kadar masurlara ip sarar, bir got eder, anneme sabaha hazır ederdik, annem sabah olunca, hazırlanan masurlar ile akşama kadar tezgâhta dokurdu, ev işlerini çocuklar ve babaannem yapardı” ifadesi ile annesinin yaptığı dokumayı anlatmış, dokunan kısmın düzgün olması gerektiği için dokurken tam dengeli vurulması gerektiği, eğer dengeli vurulmazsa dokunan kumaşın ağzının eğildiği “yan gene olduğunu” o yüzden annesinin kendilerine pek dokuma yaptırmadığını, ancak annelerinin tezgâhtan kalktığında oturup dokuduklarını anlatmıştır. “Dokunan ketan kumaşın uzunluğu, tezgâha takılmış çözü uzunluğu yani iplik, malzeme ne kadarsa, o uzunlukta olurdu, bazen 15m, bazen 25m, 30m, ne kadar çıkarsa dokunduğunu, genişliğin ise tarağın genişliğine göre değiştiği, yaklaşık 45- 50 cm arasında olduğu” belirtmiştir.

Saadet Usta, 1950’li yıllarda hazır giyim olmadığı için ev halkının giydiği giysilerin ketan kumaştan yapıldığı, ince ketan kumaştan iç gömleği, gömlek ve erkekler için iç donu yapıldığı, gömleklerin içlik gibi giyildiğini belirtmiş, gömleğin kollu ve yakalı olduğu, yaka ve kol ağzına siyah renk kopça dikilerek gömleğin süslendiği, genç kızların ayrıca gömlek yakalarını (ön kısım) elde işleyerek süslediği ve bu gömlekleri dış giyim olarak kullandıklarını anlatmış, annesi Fatma Usta'nın ketan dokuma dışında terzilik te yaptığı, ketan gömlek kestiği ve dikimi elde yaptığını belirtmiştir. “Gömlek için iki kulaç uzunluğunda kumaş kesilir, bu kumaştan hiç artırmadan bir gömlek dikilir, kol altının patlamaması için kesimde çıkan bir parça kol altına eklenir ve hem makinede hem elde süsleme yapılır, gömleğin süslü olması için beyaz kumaşa siyah kopça kullanılırdı, o gömlekler bembeyaz olurdu, işlemeli gömlekler bir yere giderken giyilir, hem içlik hem elbise niyetine kullanılırdı” ifadesi ile gömleğin kesim, dikim ve süsleme özellikleri açıklanmıştır.

Gelin olacak kızların çeyizine ketan gömleklik koyulduğunu anlatan Saadet Usta, annesi Fatma Usta'nın dokuduğu ketan kumaşlardan çeyiz olarak kendisine 10-15 adet verildiği, birer gömleklik olarak kesilip, dikilmemiş şekliyle, gelin gittiği evde kaynana, kaynata başta olmak üzere ev halkına bohça içinde hediye edildiği, kalanları ise kendileri için dikip kullandıklarını anlatmıştır. Ancak kullandıkları ketan gömleklerden ellerinde hiç kalmadığı, eskiyeni attıkları için eskimiş

dahi olsa ellerinde bir örnek olmadığı, çeyizindeki ketan kumaşlardan sandığında iki gömleklilik kaldığı, onlardan bir tanesini babasına verdiği, diğer gömlekliliğin kendisinde olduğu ve hatıra olarak sakladığı anlatılmıştır.

Tarama sonrası ikiye ayrılmış kendirin diğer kısmı daha kalın işlenerek, elde edilen kalın iplikle dasdar dokunduğu, dasdarın ev içinde yerlere serildiği, ayrıca yatak, yorgan üstüne atılarak kullanıldığı, sert yapıda olduğu için yorgan olarak kullanılmadığı belirtilmiş, dasdarın yerde dokunduğu, tezgâhının ayrı olduğu ve ketan dokumanın dasdardan daha zor olduğu Saadet Usta tarafından ifade edilmiştir.

Şalpazarı Üzümlü köyünde, kendi çevrelerinde sadece Fatma Usta'nın ketan dokuma yaptığını anlatan Saadet Usta, annesinin ev halkı dışında komşu ve akrabalara da ketan dokuduğunu, bu kişilerin dokunacak iplikleri kendilerinin hazırladığı, annesinin sadece ıyma ve dokuma işini yaptığını belirtmiş, ayrıca kendileri de kalın işlenmiş kendirden yük taşımak için dırmaç dokuduklarını, annesi Fatma Usta'nın 1960 yılına kadar ketan dokuduğunu, babası Ahmet Usta'nın da tezgâhi olduğu ve zamanında çarşıdan pamuk ipliği alıp basma ve bez dokuduğunu ifade etmiştir.

4. Trabzon Yöresinde Dokunmuş Ketan Ürünler ve Örnekler

4.1. Ketan Çarşafı

4.1.1. Potlu Çarşaf

Çarşafı Dokuyan: Şöhret (Köse) KAYIKÇI

1900'lü yılların başında, Arsin Gocaba köyünde dünyaya gelmiş. Savaş zamanı yaklaşık 10 yaşlarında, ailesiyle birlikte muhacirliğe çıkmış, Ruslar çıkınca ailece köye geri dönmüş, 14 yaşında evlendikten sonra, kayınvalidesi Emine Kayıkçı'dan dokumayı öğrenmiş, dokumacılığın yanında köy ebeliği de yapmıştır.

1953-54 yıllarında çarşaflık olarak dokunmuş. Atkı ipliği pamuk, potlu koyu bej kısmında çözgü ipliği kendir, yaklaşık 65 yıllık, hiç kullanılmamış, yöreye özgü potlu çarşaf.⁵²

Dokuma eni : 49 cm
Boy : 245 cm
Dokuma : Bezayağı
Desen : Çizgili, potlu
Kaynak kişi: Emine
(Kayıkçı) Taşçı

Fotoğraf 17. Şöhret (Köse) Kayıkçı'nın Dokuduğu Potlu Çarşaf.
Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü

⁵² Emine (Kayıkçı) Taşçı, 1948, Arsin Gocaba köyü doğumlu, Şöhret (Köse) Kayıkçı'nın kızı.

4.1.2. Kareli Çarşaf

Çarşafı Dokuyan: Şöhret (Köse) KAYIKÇI

1953-54 yıllarında çarşaflık olarak dokunmuş, yaklaşık 65 yıllık çarşaf.

Çözgü ipliği kendir ve pamuk, renkli kısımlar pamuk, krem renk olan kısım kendir.

Atkı ipliği pamuk.

Çözgüde renklerin dizilimi krem, kırmızı, krem, mor, krem mor, krem taba, krem mor-taba, krem taba şeklindedir.

Kare deseni eşit değildir. Çözgüdeki renkli ipliklerin genişliği eşit değildir. Elde bulunan renkli iplikler değerlendirilmiştir. Hiç kullanılmamış durumdadır.

Dokuma eni: 49 cm
Boy : 235 cm
Dokuma : Bezayağı
Desen : Kareli
Atkı ipliği pamuk,
kırmızı ve krem renk

Fotoğraf 18. Şöhret (Köse) Kayıkcı'nın Dokuduğu Kareli Çarşaf

4.1.3. Potlu ve Püsküllü Çarşaf

Çarşafı Dokuyan: Fatma AYDIN

1800'lü yılların sonunda, Maçka, Sevinç köyünde dünyaya gelmiş. Yaklaşık 80 yıllık, yöreye özgü potlu çarşaf. Çözgü ipliği kendir ve pamuk, potlu kısımlar kendir, diğer kısımlar ise pamuk. Çözgüde renklerin dizilimi krem- kırmızı, krem-kırmızı şeklindedir. Çarşafın iki kısa kenarına elde kapalı baskı yapılmış, dört kenarı 15 cm uzunluğunda bağlama püsküllü, püskül ipliği krem renk pamuk. Bağlama püskül, çarşafı dokuyan Fatma Aydın tarafından yapılmış. Hiç kullanılmamıştır⁵³.

1.5cm	2cm	1.5cm	2cm	1.5cm	2cm	1.5cm
Kırmızı	Krem	Krem	Krem	Kırmızı	Krem	Krem
renk	renk	renk	renk	renk	renk	renk
potlu	bezayağı	potlu	bezayağı	potlu	bezayağı	potlu
dokuma	dokuma	dokuma	dokuma	dokuma	dokuma	dokuma

Çizim 11. Fatma Aydın'ın Dokuduğu Potlu Çarşafı Sağdan Sola Çözgü İpliği Renk ve Genişlikleri

⁵³ Fatma Aydın, 29.07.1969, Trabzon, Maçka, Sevinç köyü doğumlu, çarşafı dokuyan Fatma Aydın'ın torunu.

Dokuma eni : 148 cm
 Boy : 220 cm
 Dokuma : Bezayağı
 Desen : Çizgili, potlu
 Atkı ipliği pamuk ve krem
 rengi.
 Kaynak Kişi: Fatma Aydın

Fotoğraf 19. Fatma Aydın'ın Dokuduğu Potlu Çarşaftan Kesit.

Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü

4.2. Ketan Peşkirler

4.2.1. Çizgili Peşkir

Peşkiri Dokuyan: Fatma AYDIN

1800'lü yılların sonunda, Maçka, Sevinç Köyünde dünyaya gelmiş.

Yaklaşık 75 -80 yıllık ketan peşkir

Peşkir iki kısa kenarı 4 cm genişliğinde çizgili, çizgili kısımda atkı ipliği rengi kırmızı.

Peşkirin iki kısa kenarına elde, 1cm genişliğinde, kapalı baskı yapılmış.

Kullanılmış, kullanım sonucu kendir dokuma oldukça yumuşak duruma gelmiş.

4.5 cm Krem renk bezayağı dokuma	4 cm Kırmızı renk bezayağı dokuma	68 cm Krem renk bezayağı dokuma	4 cm Kırmızı renk bezayağı dokuma	4.5 cm Krem renk bezayağı dokuma
--	---	---------------------------------------	---	--

Çizim 12. Fatma Aydın'ın Dokuduğu Peşkir Teknik Çizimi

Dokuma eni: 48 cm
 Peşkir boyu: 85 cm
 Dokuma : Bezayağı
 Desen: İki kısa kenarı
 çizgili
 Atkı ipliği kendir, krem
 ve kırmızı renk
 Çözümlü ipliği kendir

Fotoğraf 20. Fatma Aydın'ın Dokuduğu Peşkir

4.2.2. Püsküllü Peşkir

Peşkiri Dokuyan: Emriye BİLGİN

Trabzon ili, Vakfikebir ilçesi, Hamzalı köyü nüfusuna kayıtlı. 1962 yılında dokunmuş, 56 yıllık ketan peşkir, hiç kullanılmamış. Atkı ipliği olarak kendir ile bordo ve hardal renge boyanmış pamuk ipliği kullanılmıştır. Bordo ve hardal renk iplikler ile 0,5 cm genişlikte çizgiler dokunmuş, çözgü ipliği olarak peşkirin iki uzun kenarında hardal renk, diğer kısımlarda ise doğal renk kendir kullanılmıştır.⁵⁴

Dokuma eni : 45 cm

Peşkir boyu : 80 cm (Püskül Dahil)

Dokuma : Bezayağı

Desen : Çizgili,

Model : Peşkirin iki kısa kenarı püsküllü.

Fotoğraf 21. Emriye Bilgin'in Dokuduğu Peşkir Genel Görünüm ve Detay.

Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü

⁵⁴ Elif Bülbül, 1997 Doğumlu, Trabzon ili, Vakfikebir ilçesi nüfusuna kayıtlı.

4.3. Ketan İçlikler

4.3.1. İçlik 1

Trabzon İli, Vakfikebir ilçesinde kullanılan, 2018 itibarıyla 84 yıllık, ketan erkek gömleği.

Gömlek kübik kesimli olup, gömlek kumaşı kendir ipliği kullanılarak el tezgâhında, bezayağı tekniğinde, 46 cm ende dokunmuştur.

Kumaşın her iki kenarında, çözgü yönünde 0,5 cm ara ile üç sıra çizgi bulunmakta, çizgiler 1 mm genişlikte olup, bakır renk iplik kullanılmıştır.

Fotoğraf 22. Trabzon İli, Vakfikebir ilçesinde kullanılan, 84 yıllık ketan erkek gömleği.
Kaynak Kişi: Emine Bilgin
Fotoğraf: Nazmiye Aydın

4.3.2. İçlik 2

Trabzon İli, Vakfikebir ilçesi, Mahmutlu Köyü'nde yaşayan, 2018 yılı itibarıyla 81 yaşında olan Hacer Çolak'a ait ketan iç gömleği.

1930 yılında yapılmış,

Gömlek kumaşı kendir ipliği kullanılarak el tezgâhında dokunmuş.

Kumaş eni : 55 cm

Gömlek boyu : 95 cm

Dokuma tekniği : Bezayağı

Kumaşın her iki kenarında, çözgü yönünde 0.5 cm ara ile üç sıra, 0.5 cm genişlikte bordo renk çizgi bulunmaktadır.

Gömlek kübik kesimli olup, sıfır yakalı, uzun kollu, kol ağzı manşetlidir.

El dikişi ile dikilmiş, yaka çevresi ve etek boyu kapalı baskı ile temizlenmiş, dikiş ipliği olarak yorgan ipliği kullanılmıştır.

190 cm uzunluk, 55 cm genişlikte ketan kumaşta yaka oyulmuş, üst kol bedene elde dikilmiş, aynı ketan kumaşın kalan kısmı kesiksiz, tek parça olarak, alt kol ve yanlardan bedene dikilmiştir. Kol ağzına beyaz pamuklu kumaş ile bilezik adı verilen bant dikilmiştir.

Fotoğraf 23. Trabzon ili, Vakfikebir ilçesi, Mahmutlu köyünde yaşayan Hacer Çolak'a ait ketan iç gömleği

Kaynak Kişi: Elif Bülbül

Not: Çizimlerde K.K. olarak kısaltılmış yerler *Kumaş Katı* olarak ifade edilmektedir.

K.K.= Kumaş Katı

4.3.3. İçlik 3

Fotoğraf 24. Kendir ipliği ile dokunmuş, yakası açılmamış Ketan İçlik ve Ketan Kumaş.

Kaynak: Trabzon El Sanatları,

Mustafa Reşat

Sümerkan, s.154

4.3.4. İçlik 4

Trabzon İli, Beşikdüzü İlçesi'nde yaşayan Fatma Uludüz'e ait ketan iç gömleği.

1961 yılında el tezgâhında dokunmuş, atkı ve çözümlü ipliği kendir olan, ipek görünümlü, oldukça ince ve parlak bir ketan kumaştan dikilmiştir.

Kumaş eni : 40 cm

Gömlek boyu : 60 cm

Dokuma tekniği: Bezayağı

İç gömleği sıfır yakalı, önü patlı, uzun kollu olup, elde dikilmiştir.

120 cm uzunluk, 40 cm genişlikte ketan kumaş ikiye katlanıp omuz çizgisi belirlenmiş, ön yaka oyuntusu ve pat yeri kesilmiş, pat ve yaka çevresine bant dikilmiştir. Yaka açıklığı 12 cm, pat boyu 20 cm olup, pat üzerinde üç ilik düğme ile kapama yapılmıştır

45 cm uzunluk, 18 cm genişlikte bir parça üst kol olarak, omuz çizgisinin sağ ve soluna eşit olarak, aynı ketan kumaştan 90cm uzunluk, 20 cm genişlikte hazırlanmış iki ayrı parça da yan ve kol altına tek parça olarak elde dikilmiştir. Kol ağzı ve etek boyu kapalı baskı ile bastırılmış, baskıda yorgan ipliği kullanılmıştır.

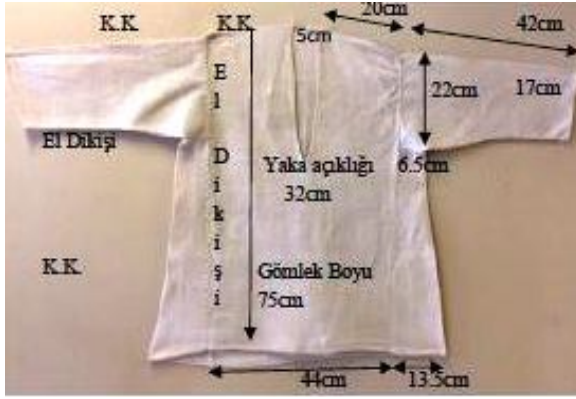

Fotoğraf 25. Trabzon İli, Beşikdüzü İlçesi'nde Yaşayan Fatma Uludüz'e Ait Ketan İç Gömleği.

Kaynak Kişi: Gülhan Yılmaz

4.3.5. İçlik 5

Trabzon İli, Şalpazarı İlçesi, Geyikli Beldesi'nde yaşayan, 2018 itibarıyla 85 yaşında olan Zelfi Gülay'a ait tevek gömlek.

Tevek iç gömleği, kübik kesimli
Atkı ipliği kendir,
Çözü ipliği kendir,
Bezayağı dokuma,
Kumaş eni: 44cm,
El dikişi ile dikilmiş, dikişte yorgan ipliği kullanılmış. Kol ağzı, yaka çevresi ve etek boyunda kapalı baskı yapılmış. Parçalar çırpma dikişi ile birleştirilmiş.

Fotoğraf 26. Şalpazarı İlçesi'nde Yaşayan Zelfi Gülay'a Ait Tevek İç Gömleği
Kaynak Kişi: Ayşe Kandil

4.3.6. İçlik 6

Trabzon İli, Arsin İlçesi, Gocaba köyünden, 01/ 03/ 1934 doğumlu, Ayşe Durmuş'a ait ketan gömlek. Gömlek kübik kesimli. Gömlek kumaşı oldukça ince dokunmuş.

Kumaş eni: 43 cm

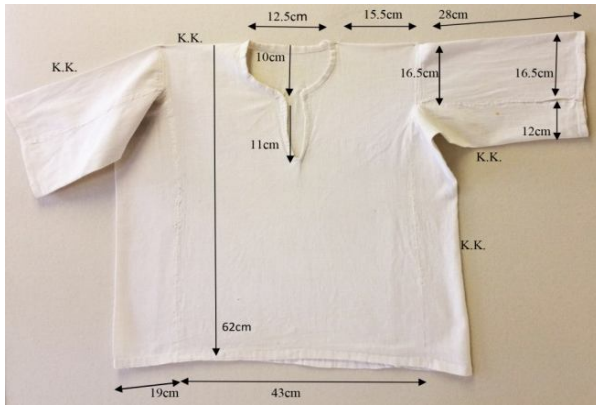
Atkı ve çözgü ipliği kendir.

Bezayağı tekniğinde dokunmuş.

Yaka çevresi ve yırtmaç açıklığı 1cm genişliğinde biye ile temizlenmiş.

Etek boyu kapalı baskı ile elde bastırılmış, kol ağzı makine dikişi ile dikilmiş.

Kumaş eninde hiç daraltma yapılmadan, kol ve yan için eklenen kumaş çırpma dikişi ile bedene dikilmiş.

Fotoğraf 27. Trabzon ili, Arsin ilçesi, Gocaba köyünden Ayşe Durmuş'a ait Ketan Gömlek.

Kaynak Kişi: Fatmanur Durmuş⁵⁵

⁵⁵ Trabzon İli, Arsin İlçesi, Gocaba köyünden, Ayşe Durmuş'un torunu, 1997 Trabzon Merkez doğumlu.

4.3.7. İçlik 7

Trabzon İli, Şalpazarı İlçesi, Üzümlü köyünden, 1939 doğumlu, Harbiye Usta'ya ait ketan gömlek. Gömlek kübik kesimli. Ön orta pervazlı ve yırtmaçlı, pervaz kumaşı patiska, yaka ve yırtmaçta siyah kopça ile kapama yapılmış, uzun kollu, kol ağzı pilili manşetli, manşet ilik- düğmeli, manşet kopça rengi beyaz. Hem içlik hem gömlek olarak kullanılmış. 2019 Yılı itibarıyla kumaş 70 yıl önce dokunmuş, gömlek 40 yıl önce dikilmiş.

Kumaş eni: 44 cm,

Atkı ve çözgü ipliği kendir.

Bezayağı tekniğinde dokunmuş.

Hakim yakalı, yaka genişliği 2cm, yaka için kullanılan kumaş patiska,

Yaka makinede dikilmiş, yakaya dört sıra makine dikişi çekilmiş, dikiş adım uzunluğu 1mm.

Yakanın sağında bir ilik açılıp, bir kopça dikilmiş, soluna iki kopça dikilmiş

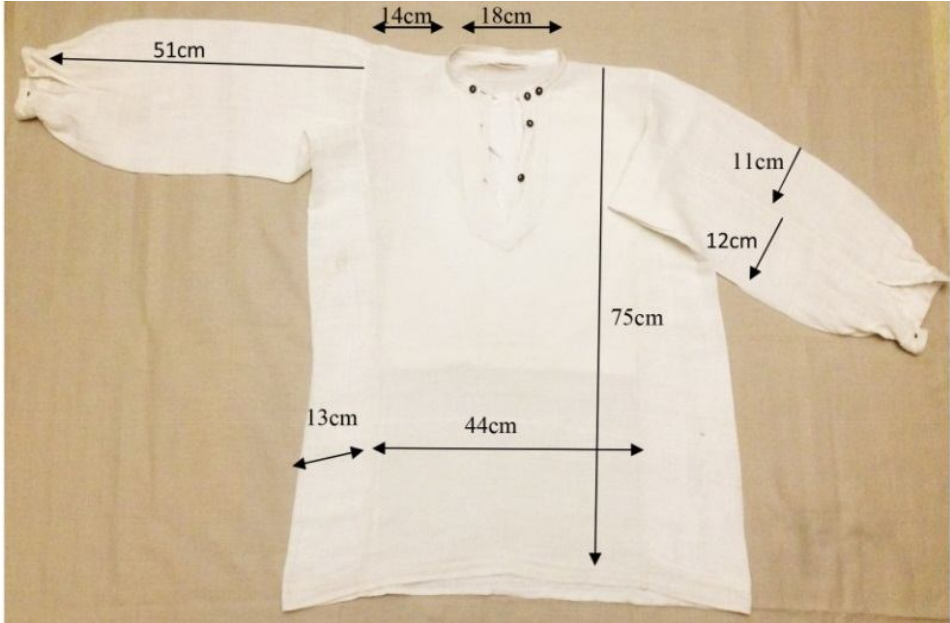
Ön orta yırtmaçlı, yırtmaç kenarı pervazlı, pervaz kumaşı patiska.

Ön kapama için sağ ön yırtmaç kenarında iki adet ilik açılmış, ilikler boyuna kesilip elde örülmüş, sol ön yırtmaç kenarında iki adet kopça dikilmiş

Yırtmaç uzunluğu 18cm, pervaz genişliği 10cm, ön ortada pervaz boyu 22cm

Etek boyu makineye çekilmiş, kol ağzı manşetli, manşet genişliği 3.5cm.

Kumaş eninde hiç daraltma yapılmamış, kol ve yan için eklenen kumaş makine dikişi ile bedene dikilmiş.

Fotoğraf 28. Şalpazarı İlçesi, Üzümlü köyünden Harbiye Usta'ya ait Ketan Gömlek.

Kaynak Kişi: Saadet Usta

4.4. Ketan Dokumalar

4.4.1. Ketan Dokuma 1

Dokuyan: Asiye BİLGİN

Trabzon ili, Vakfıkebir ilçesi, Hamzalı Köyü nüfusuna kayıtlı

1897 yılında dokunmuş, 121 yıllık ketan kumaş

İki uzun kenarı çizgili, çizgi iplik rengi bordo, çizgi için kullanılan iplik pamuk.

Fotoğraf 29. Ketan Kumaş Genel Görünüm ve Detay.

Kaynak Kişi: Elif Bülbül

Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü

Atkı ve çözgü ipliği kendir.

Bordo çizgiler pamuk

Kumaş eni: 49.5cm

Kumaş boyu: 2.95m

Dokuma: Bezayağı

4.4.2. Ketan Dokuma 2

1960 yılında dokunmuş, 58 yıllık bir kumaş.

Trabzon ili, Beşikdüzü ilçesinde, köyde bir kadın tarafından dokunmuş.

İç giyim olan içlik ve dizlik yapmak üzere dokunmuş.

Yazın serin tutup, ter yapmayan bir özelliğe sahip.

Fotoğraf 30. Ketan Kumaş Genel Görünüm ve Detay

Kaynak Kişi: Gülhan Yılmaz

Kumaş eni :48 cm

Kumaş boyu:89 cm

Dokuma :Bezayağı

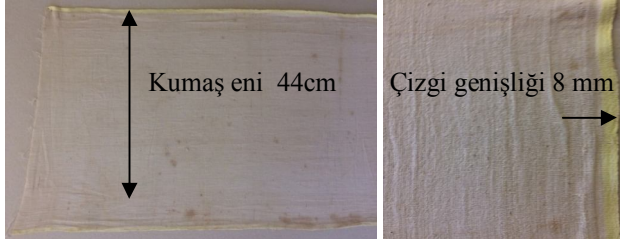
Atkı ve çözgü ipliği kendir.

4.4.3. Ketan Dokuma 3

Dokuyan: Mevlüde Akbulut

Trabzon İli, Arsin İlçesi, Gocaba Köyünden, 01/ 03/ 1934 doğumlu, Ayşe Durmuş'un annesi Mevlüde Akbulut'un dokumuş olduğu ketan çarşaflık.

1920'li yılların sonunda dokunmuş olduğu belirtilmiş, o yıllarda her evde, herkesin dokuma tezgâhı olduğu, yörede kendir ekimi yapıldığı, iplik haline getirilen kendirler ile ketan dokumalar yapıldığı, ancak günümüzde artık kimsenin dokuma yapmadığı anlatılmıştır.⁵⁶

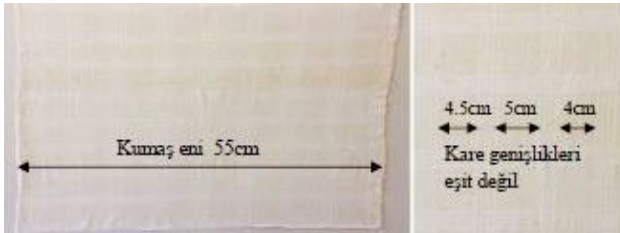
Kumaş eni: 46 cm
Kumaş boyu: 7.45m
Atkı, çözgü ipliği kendir.
Bezayağı tekniğinde
dokunmuş, kumaş kenarı
çizgili, çizgi ipliği rengi
sarı.

Fotoğraf 31. Ketan Kumaş Genel Görünüm ve Detay
Kaynak Kişi: Fatmanur Durmuş

4.4.4. Ketan Dokuma 4

Trabzon İli, Akçaabat İlçesi, Ortamahalle, 1947 doğumlu, Cevahir Lermioğlu'na ait ketan çarşaflık.

Cevahir Lermioğlu ile 08/ 04/ 2018 tarihinde yapılan söyleşide, ketan çarşaflığın, annesi Fikriye Lermioğlu tarafından, kendisi için çeyizlik olarak dokutturulduğu, üç enden bir çarşaf yapıldığı, elde çırpma dikişi ile parçaların birleştirildiği ve kesik kenarın bastırıldığını anlatmış, her kızın çeyizinde çarşaflık olarak dokunmuş ketan çarşaflık olduğu, çarşaf olarak kullanmak üzere dikilmiş, ancak kullanılmamış çarşafın ise ölü üzerine atıldığını belirtmiştir.

Kumaş eni: 55 cm
Kumaş boyu: 6.75cm
Bezayağı tekniğinde,
dokunmuş, kare desenli
çarşaflık. Kareler pamuk,
diğer kısımlar kendir iplik

Fotoğraf 32. Ketan Çarşaflık Genel Görünüm ve Detay
Kaynak Kişi: Cevahir Lermioğlu

⁵⁶ Ayşe Durmuş, Trabzon İli, Arsin İlçesi, Gocaba köyünden 1934 doğumlu Ayşe Durmuş'un gelini.

4.4.5. *Ketan Dokuma 5*

Trabzon İli, Şalpazarı İlçesi, Üzümlü köyü, 1947 doğumlu, Saadet Usta'ya ait ketan gömlekklik.

Saadet Usta ile 26/ 01/ 2019 tarihinde yapılan söyleşide, ketan gömlekkliğin annesi Fatma Usta tarafından dokunduğu, evlenirken kendisine çeyizlik olarak verilen on, onbeş gömlekklikten elinde kalan son gömlekklik olduğu, en az 65 yıllık ketan kumaşı hatıra olarak sandığında sakladığını anlatmıştır.

Kumaş eni :44 cm
Kumaş boyu:230 cm
Dokuma:Bezayağı
Atkı ve çözgü ipliği
kendir.
Gömlekklik olarak
dokunmuş

Fotoğraf 33. Ketan Gömlekklik Genel Görünüm

Kaynak Kişi: Saadet Usta

5. Kendir Dokuma Tezgâhı

5.1. *İşlenmiş Kendir İpliği ve İplik Yapımında Kullanılan Araçlar*

Fotoğraf 34'te yer alan kendir ipliği, Trabzon ili Çaykara ilçesi Şahinkaya Köyü'nden Havva Ayan tarafından 1950'li yıllarda eğrilmiştir. 1966 yılında ölümünden sonra sandığından çıkan kendir ipliği, kızı Gülnaze Altuncu tarafından torun Fatma Durgun'a verilmiş, Fatma Durgun'un çocukları da kendir ipliği kelebini Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Meslek Yüksekokulu Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü "Giysi Müzesine" bağışlanmıştır.

Fotoğraf 34. 1950'li yıllarda Havva Ayan tarafından eğrilmiş kendir ipliği,

Kaynak kişi: Sevim Durgun

Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü

Fotoğraf 35. Kendir ipliklerini taramak için kullanılan domuz kılından yapılmış fırça. *Kaynak kişi: Elif Bülbül, Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü*

Fotoğraf 36. Trabzon ili Vakfikebir ilçesi Hamzalı köyünde kendir ipliği işlemede kullanılan iğ, *Kaynak kişi: Elif Bülbül, Nazmiye Aydın Fotoğraf Albümü*

5.2. Ketan Dokuma Tezgâh Parçaları

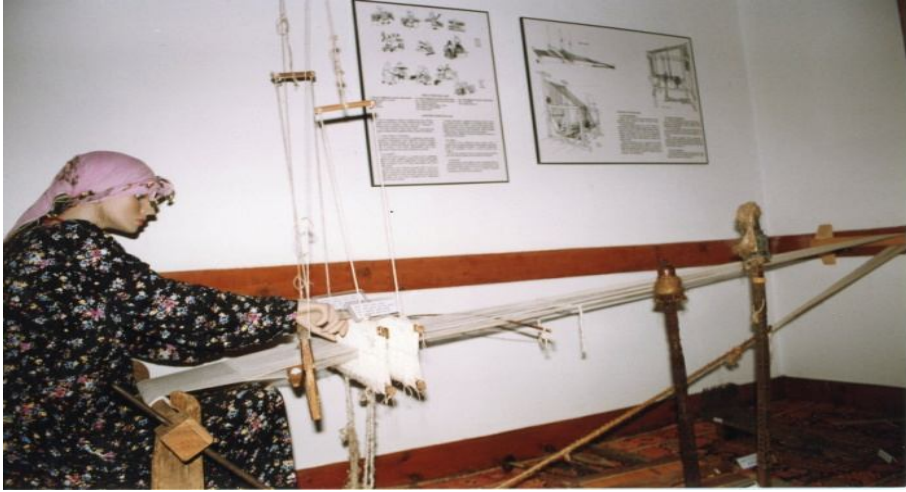
Fotoğraf 37. Ketan dokuma tezgâh parçaları: Midar, tarak ve pedal.

Fotoğraf 38. Ketan dokuma tezgâh parçaları: Makaralar.

Kaynak: Haşim Karpuz

Fotoğraf 39. Ketan Dokuma Tezgâhı, Rize Müzesi

Kaynak: Haşim Karpuz

Ketan dokuma tezgâhı, şal dokuma tezgâhı ile benzerlik göstermektedir. Bu tür dokuma tezgâhları Rize Müzesi ve Trabzon Düzköy Taşocağı Köy evi sergisinde yer almaktadır. (Fotoğraf 37)

6. Ketan Terimleri Sözlüğü

Ağırşak: Yün bükümde kullanılan için ucuna takılan, otuz santimetre kadar, ortası yarım küre biçiminde makara, ağırşak.

Alemida: İplik çilelerini çözgü kalemlerine sarmaya yarayan çark, çıkırık. Aleme, alemidi, alemit, alemne, Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Kocaeli, İstanbul ve Ziganoy'da alemit. Tietze Pontus diyaleği: anemidi, enemida, anemi'den. Yunanca "anemos" rüzgâr "anemizo" havalandırma aracı, yelpaze, vantilatör, anemodiktis rüzgâr gülü.

Arayış: İnce uzun kesilmiş kumaş parçası, şerit. Farsça "arayeş" süsleme, "arayeşger" dekoratör.

Çul: Arapça *cull*, kıldan yapılmış kaba dokuma.

Desdar: İnce kilim, beyaz basma, kıymetsiz astar. Farsça *sarık*, *tülbent*.

Dizluk: Şalvar, bknz, *karavona*.

Furçi: Domuz kılından yapılmış, kendir elyafını ayıklamada kullanılan alet. Yunanca *bourtsa*, Türkçe *fırça*.

Gönlük: Kadınların göğüslerine bağladıkları küçük önlük, isparel.

Gulincak: Dokuma tezgâhlarında ayak pedalı.

Kerenmüştün dalından Kızlar keten tokıyur

Asalum salıncağı Ben olsam gulıncağı

Humi: Mısır koçanının yaprağı. Bknz. *Fuça*, *abohomis* etmek. Maçka Rumcası. DS: *humi*, yalnız *Maçka*'yı bildirir. Tietze Bulgarca *suma*, Rusça *suma*, Sırp- Hırvatça *süma* kuru yaprak, mısır sapı, süprüntü, kuru odun.

İrgaç: Dokumalarda çözgü üzerine, enliliğine atılan ip. Divanda *arkağ*. Anadolu'da *argaç*, *argeç*, *argıç*, *arkaç*(DS), yazı dilinde *argaç*, *arkaç*(TS).

İsparel: Göğüslük. (bkz.gönlük) Kadınların enseden ve sırttan bağladıkları, elbisenin üstüne, göğüslerine taktıkları küçük önlük. “*Yedi isbarel ya eskiteceksin ya vereceksin*” deyişiyle takmanın sevap olduğu anlatılır. Maçka Rumcasında sparel.

İşlemek: Yün eğirmek, Türkçe *iş*’ten. Türk Yazıtlarında *iş*, *işg*, Divan’da *iş*, *iş*. Anadolu’da çalışmak. Türkiye Türkçesinde bir şeye emek vererek daha elverişli duruma getirmek ve oya, nakış gibi ince ve süslü şeyler yapmak.

İnce işle ipluğu *Ben bi gız alacağum*

Yarimun gömleklüğü *Yedi dağun keklüğü*

İşlik: İçe giyilen beyaz gömlek. Ç- ş değişimiyle *içlik*’ten. DS, TS. *içlik*, *işluk*, *işlik*, Türkçe.

Aldum gimiş kopçalar *Ne kada hoşa gider*

Yarum işluğun için *Boğazli işlukleri*

Alacamisun beni *Yan yatur gimiş kama*

Söyle gençliğun için *Eldi mi gençlukleri*

Kalendar: Ocak ayı.

Kelep: Çile, halka. Farsça *kelabe*, ipek, iplik bağından geldiğini bildirir. Azerice’de *kelef*, Kırgızca *kelep*.

Kelepçe: İpliği kelep yapmak için kullanılan, bir ucunda iki çıkıntısı olan çubuk.

Kerman: Kirmen. Ziganoy. Haçavera ve Soldoy’da *kermane*, Anadolu’da *kirman*, *kirman*, *kirman*, *kirmani*, *kermen* vb. (DS). Türkçe eğirmek sözcüğünden *eğirman*, *girman*, *kirman*

Kermanem yere duşti *Ben oni sevduğumi*

Bi kanadi kırildi *Abulasi bilurdi*

Ketan: Keten. Arapça. Maçka’da kendirden dokunan kumaş.

Gideyirum Tonya’ya *İnce doki ketani*

Tonya’ya okumaya *Soğanun zari gibi*

Tonya’dan bi gız aldum *Soyunda gir goynuma*

Ketani dokumaya *Kalendar kari gibi*

Kofte: Kendir bıçağı. Kendir liflerini kesmede kullanılır. Maçka Rumcasında kesici demektir. Yunanca *kovo* kesmek, *kofteros* keskin, kesici.

Kopça: Düşme

Kuka: İplik yumağı. Tzitzilis *kukla* ip, bağ, DS’den *kukla*, Sinop *kuka* yumak.

Lanat: Lifi alınmış kendir parçası, kendir incesi, üstübü, DS kenevirin işe yaramayan sapsarı anlamıyla yalnız Maçka’yı bildirir.

Mezere: 1. Otlak, çayır. 2. Köyden yaylaya çıkmadan önce konaklanan, hayvanların yayıldığı yer.

Mitar: Dokumada kullanılan kendir, yün veya pamuk ipliğini dokuma sırasında sıkıştırıp düzeltmekte kullanılan tahta. DS *mitar* Maçka, *mitari* Rize, Yunanca *mitra* gönye, köşe, kemer, Latince'ye ve Batı dillerine geçerek gönye yanında piskoposluk taçı anlamını kazanmıştır, Sinanoğlu: *mitra* kemer, çatki.

Reke: Öreke, eğilmekte olan yün, kendir, keten vb. tutulduğu bir ucu çatal değnek. Türkçe *öreke*'den. İkinci anlamı ebelerin doğumda kullandıkları iskemledir. Yok ebenin rekesi: saçma söze karşılık.

Rokosup: Kendir, suyla işleyen büyük tokmaklarla dövülür, lifi yumuşatılır. Kendir tarağında tarayarak rokovata sarılır, (bkz rokovat). Rokosup bir ucu bele sokulan, bir ucu rokovata bağlanarak, kendirin kaymadan işlenmesine yardımcı olan alet. Roko, Maçka Rumcasında koçan anlamındadır, sup, sap olarak açıklanmıştır.

Rokovat: Kendirin sarılarak ip yapıldığı alet. Bu alete Soldoy ve Kusera'da *rege* denilmektedir.

Salmi: Dokunacak kumaşın sarıldığı silindir.

Şal Peştamal: Kıldan dokunmuş kaba peştamal, Farsça.

Şüfel: Demet, bağ, ot bağı, yal yapılacak bir bağ ot. (Ziganoy, Kusera)

Yığ: Yün eğirme şişi, iğ. Divan'da *yığ, yik, ig, ik*.

Zangariya: Dokumacı, Haçavera. Ermenice *z'aneag* dantel, şerit, kaytan ve işlemek.⁵⁷

7. Sonuç

Trabzon Bezi olarak bilinen ketan dokumalar eski dönemlerden beri Trabzon'un uzak veya yakın şehirlere ihraç ettiği başlıca ürünler arasındaydı. Trabzon'dan Sohum'a kadar olan Doğu Karadeniz sahil şeridinde yaşayan halk M.Ö. 5. yüzyılda dahi dış ülkelere ketan kumaş ihraç ettiklerinden, ketan kumaş üretiminde yaygın bir ün kazanmışlardır. Köylerde yetiştirilen ve halkın önemli geçim kaynaklarından biri olan kendir, hem şehirde, hem köylerde ketan bezi adıyla dokunarak tüccarlar tarafından başka yerlere sevk edilmekteydi. Osmanlı devletinde son yıllara kadar Trabzon'un ketan dokumaları modasını kaybetmemiş, Platana ve İskefiye pazarlarında satılan malların önemli bir kısmını ketan dokumalar ve ketan kumaştan yapılmış mamul ürünler oluşturmaktaydı. XIX. yüzyılın ilk yarısı, Trabzon ve çevresinde ketan üretiminin oldukça geliştiği bir dönem olarak görülmekte olup Trabzon'daki mutluluğun azımsanmayacak zenginlikteki kaynağını, koşulların iyi olması halinde kendir ve kendirden yapılan ketan dokumalar oluşturmaktaydı.⁵⁸

Yapılan saha çalışmasında, geçmişte, 1970'li yıllara kadar Trabzon ilçe ve köylerinde hemen her evde giyim ihtiyacını karşılamak üzere kendir ekilip, iplik

⁵⁷ Kudret Emiroğlu, Trabzon- Maçka Etimoloji Sözlüğü

DS: TDK, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü

TS: XIII. Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü

⁵⁸ Aygün, N., "Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış"

yapıldığı ve yine hemen her evde dokuma tezgâhı olduğu, dokuma işlerinin ailenin kadınları tarafından yapıldığı, ev halkının giyim, ev ve iş için gerekli tüm ihtiyaçlarının karşılandığı belirlenmiş, ancak araştırma sonucu kendir ekiminin yasaklanmasıyla birlikte ketan dokumacılığı bırakılmış, dokuma tezgâhları hemen her yörede kırılıp, yakılmış, birkaç ailede dokuma tezgâhına ait bir iki parça dışında hiçbir şey günümüze ulaşmamış ve ketan dokumacılığı Trabzon ilçe ve köylerinde unutulmuş meslekler arasında yerini almıştır.

Konu ile ilgili Trabzon ilinde yapılan araştırmada batıdan, doğuya ve güneye tüm ilçe ve köylerde kendir ekimi, hasat edilmesi, iplik yapımı ve ketan dokumacılığının hep aynı şekilde yapılmış olduğu saptanmış, içlik modelleri ve dikim tekniklerinin de aynı olduğu sonucuna varılmış, sadece kullanılan terimlerde ağız farkı olduğu görülmüştür.

Maçka yöresinde yapılan dokumacılıkta atkı ipliği için kullanılan “*iğraş*”, çözümlü ipliği için kullanılan “*eriş*” sözcüklerinin Toroslarda yaşayan Yörükler’de de kullanıldığı, dokumalarında aynı sözcüklerle atkı ve çözümlü ipliklerini isimlendirdikleri Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim elemanı, Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Genç’in V. Uluslararası Türk Kültür ve Sanatlarını Tanıtma Çalıştayı ve Sempozyumu’nda sunmuş olduğu “*Kara Çadırda Kadın*” konulu bildirisinde ifade edilmiştir.

Günümüzde kendir ekiminin yasak olması nedeniyle, kendir ipliğinden yapılan ve yörede feretiko olarak bilinen, daha çok ev tekstili üretiminde kullanılan bu dokumaların iplikleri çoğunlukla Romanya ve Hindistan’dan temin edilmektedir. Oysaki kontrollü bir şekilde yeniden kendir ekiminin yapılması ülke ve yöre ekonomisine katkı sağlayacak, tarım, sağlık, tekstil, giyim gibi birçok sektörde yeni iş kolları ortaya çıkacaktır.

Bu konuda Yerel Yönetimler, Kalkınma Ajansları ve Üniversitelerin yer alacağı projeler hazırlanarak günün gereksinimleri doğrultusunda, ketan dokumacılığı yeniden tasarlanmalı, ketan dokumacılıkla ilgili kapsamlı bir saha çalışması yapılarak, elde kalan ürünler kayıt altına alınmalı ve bir “Tekstil Müzesi” kurularak bu eserler müzede sergilenmeli, Türk Tekstil Tarihine ve yöre kültürüne katkı sağlanmalıdır.

Kesiminde hiçbir kumaş kaybı olmayan kübik kesimli ketan içliğin patenti alınarak, modeli günlük yaşamda elbise, tunik, gömlek gibi dış giyimde kullanılacak şekilde tasarlanarak kullanılabilirliği sağlanmalıdır.

Geçmişte Padişah, saray çalışanları ve yöre insanının giyiminde, yaşam alanlarında kullanılan ketan dokumaların tekstil tarihi açısından önemi, kültür ve ekonomiye sağladığı katkıların vurgulandığı bu çalışma, yapılacak başka çalışmalara kaynak oluşturmak üzere, kendir ekimi, ketan dokumacılığı, dokuma teknikleri, özellikleri, kullanılan giysi ve ev tekstilleri, kendirin sağlık açısından önemi, ekonomik değeri, dokuma dışı kullanım alanları gibi konu başlıkları, düzenlenecek çalıştay ve sempozyumlarda ele alınmalı, bu çok değerli hammadde tekstil sektörüne kazandırılmalıdır.

1960-1970 yılına kadar yörede çok kullanılan ketan gömlekler artık kullanılmadığı gibi gençler tarafından hiç bilinmemektedir. Günümüz taleplerini

karşılacak tasarımlarla üretilecek ketan gömlekler serin tutma ve ter emme özelliği nedeniyle de aranan giysilerden olacaktır. Fotoğraf 40'ta yer alan tasarım ürün çalışması ile ketan kumaşın günümüzde gerek günlük, gerek çalışma hayatında çok rahatlıkla kullanılabilirliğine vurgu yapılmıştır.

Fotoğraf 40. Trabzon İlçe ve köylerinde Forotiko, Tevek veya Ketan olarak isimlendirilen Ketan olarak isimlendirilen kumaşın, günümüzde modern yaşamda, giysilik olarak da kullanılabileceğine dair bir çalışma.
Çalışma adı “GİYİLİR”
Nazmiye AYDIN Koleksiyonu
Kasım 2017 / Trabzon

KAYNAKLAR

- AKER, Mükerrerem-Bostancıoğlu, Huriye, *Genel Teknoloji*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1970.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C: 6, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993.
- AYGÜN, Necmettin, *Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış*, C: 1, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Ankara 2016.
- EMİROĞLU, Kudret, *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü*, Ankara 1989.
- FALLMERAYER, Jakop Philip, “Doğu'dan Fragmanlar”, Çev. H. Salihoğlu, Ankara 2002.
- DURGUN Necdet, “Anılarla Çaykara'da Yaşamak”, *Geçmişte Geleceğe Çaykara Dernekpazarı, Tarih, Toplum, Kültür*, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, Aralık, İstanbul 2005, s. 325.
- GÜRCÜM, Banu Hatice, *Tekstil Malzeme Bilgisi*, İstanbul 2010.
- <https://www.google.com.tr/search?q=keten+bitkisi+nedir?>
- Geography of the Four Parts of the Worlds, Venice 1806'dan naklen,
<http://www.distancelear-ing.am/remembrances/historyofgurun/gurunorgurin.htm>
- İNAN, Kenan, *Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon Belediyesi, Trabzon 2013.

KAL'A, Ahmet, “İstanbul Ticaret Tarihi, İstanbul Ahkâm Defterleri, C: 1, İstanbul B. Belediyesi, İstanbul 1997, s. 125

KIRPIK, Cevdet, “1830 Numaralı Şeriye Siciline Göre Trabzon’da Ekonomik Hayat”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002.

MANGUT, Mürüvvet- KARAHAN Nevin, *Tekstil Lifleri*, Başak Matbaacılık, Ankara 2007.

SÜMERKAN, Mustafa Reşat, *Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları*, Trabzon Valiliği, Trabzon 1998.

TAŞDEMİR, Murat, “Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. Yüzyıl Sonu, XVII. Yüzyıl İlk Yarı)”, *Türk Kültür İncelemeleri*, S: 8, s. 1-24.

TEKİNDAG, Şehâbeddin, “Trabzon”, İslâm Ansiklopedisi, C: XII/I, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 455-477.

TEZCAN, Hülya, “Osmanlı Dokumacılığı” <https://www.tarihtarih.com/>

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Osmanlı Tarihi”, C.4/2, s.581.

YAĞAN, Şahin Yüksel, “Türk El Dokumacılığı”, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1978.

YILDIRIM, Ahmet, “Kültürümüzde Keten Dokumacılığı”, *Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı, Tarih, Toplum, Kültür*, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, İstanbul 2005.

Kaynak Kişiler

- 1.Sait Aydemir
- 2.Rahmi Aydın
- 3.Emine Aydın
- 4.Dursun Aydın
- 5.İzzet Aydın
- 6.Fatma Aydın
- 7.Ömer Aydın
8. Şükran Şahinler
9. Turan Şahinler
10. Raziye Yolsal
11. Muharrem Yolsal

12. Mustafa Karabela
13. Emine (Kayıkçı) Taşçı
14. Sevim Durgun
- 15.Fatma Aygün
16. Gülhan Yılmaz
17. Ayşe Kandil
18. Elif Bülbül
19. Emine Bilgin
20. Fatmanur Durmuş
21. Cevahir Lermioğlu
22. Saadet Usta